

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

İkinci İçtima

24.4.1336 Cumartesi

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Zaptı sabık hulâsası	6	3. — Saruhan Mebusu İbrahim Sürey	
2. — Nutuklar	8	ya Beyin, Hamidiye kahramanı Rauf Be-	
1. — Ankara Mebusu Mustafa Kemal		yin namının hürmetle yâd edilmesine dair	
Paşanın, mütarekeden Meclisin açılmasına		takriri	32
kadar geçen zaman zarfında cereyan eden		4. — Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal	
siyasi ahval hakkındaki nutukları 8:16,16:26,26:		Beyin, Mustafa Kemal Paşa ile Heyeti Tem-	
30,33:35		siliyeye vatanperverane mücahedelerinden	
2. — Mustafa Kemal Paşanın Meclis Re-		dolayı teşekkür edilmesine dair takriri	33
isi intihabedildikten sonraki nutukları	38:39	5. — Kırşehir Mebusu Müfid Efendi	
3. — Teklifler	30	ile arkadaşlarının, Ağnam Resminin tesbiti	
1. — Ankara Mebusu Mustafa Kemal		hakkında takriri	38,39:40
Paşanın, teşkilâtı Hükümet hakkında tek-		5. — Muhtelif evrak	40
lifi (1/1) 30:32,32,35:37		1. — Yabanabad Kaymakamlığı ile Be-	
4. — Takrirler	32	lediye Reisliğinden, Meclisin küşadı mü-	
1. — Bursa Mebusu Operatör Emin		nasebetiyle mevrit tebrik telgrafı	40
Beyle iki arkadaşının, millî mücadeleye		6. — Mazbatalar	6
atıldığından dolayı Mustafa Kemal Paşa ile		1. — Mazbataları Tetkik Encümeni	
arkadaşlarına Meclis namına teşekkür edil-		mazbatası	6:8
mesine dair takriri	32	7. — İntihaplar	37
2. — Çorum Mebusu Fuad Beyle arka-		1. — Birinci ve ikinci reislerle reis-	
daşlarının, Meclise bir Reisisani seçilme-	32	vekilleri intihabı	32,37,38
sine dair takriri			

fevkinde bir intihaptır. Malûmuâlileri mebus intihabındaki usul yalnız müntehibi saniler tarafından rey verilmek suretiyle yaptırılır. Halbuki buradaki usul hem Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti Heyeti Muhteremesi ve hem meclisi idare heyetleri, hem belediye heyetleri tarafından yapılıyor ki İntihabı Mebusan Kanununda bu kayıt ve sarahat de yoktur. Biz müşkül bir mevkide kaldığımız için milletin bütün efkârını temsil edecek Âzayı Muhteremenin buraya gelmesini arzu ettiğimiz münasebetle bu yapılan intihapta hepimiz elimizdeki mazabıtı fevkalâde ile geldik. Binaenaleyh Paşa Hazretleri en müstacel bir zamanda mebusları burada görmek arzu ettiklerinden dolayı bu usulü vazı buyurmuşlardır. Binaenaleyh Paşanın vazı buyurduğu usul elimizde mevcut İntihabı Mebusan Kanununun fevkinde ve vazifemiz de onun fevkinde olduğundan dolayı o usul dairesinde yapılan intihabın kabulünü Heyeti Muhteremeye teklif ediyorum. (Doğru sesleri, alkışlar)

REİSİ SİN B. — Mazbata reye konacaktır; kabul edenler ellerini kaldırsınlar! (Eller kalkar)

BİR MEBUS B. — Ekseriyet yok.

DiĞER BİR MEBUS B. — Reis Bey söz isterim. (Umum — Kabul, kabul sesleri)

BİR MEBUS B. — Müzakerenin kifayetini teklif ediyorum.

İSMAİL FAZİL Pş. (Yozgad) — Şekil üzerinde uğraşmıyalım.

CELÂLEDDİN ÂRİF B. (Erzurum) — Müsaade buyurulur mu? Deminden beri birçok esami okundu. Şimdi bu kabul olunan zevat reye konsun.

REİSİ SİN B. — Okuduğumuz mebusları kabul buyurursanız eller kalksın. (Eller kalkar, kabul, kabul sesleri)

REİSİ SİN B. — Kabul olundu.

BİR MEBUS B. — Bu kabul yalnız Kırşehir mebuslarından bir zata aittir. Diğerlerini de reye koyalım.

KÂTİP B. — Okunmıyanlar da vardır.

MUFİD Ef. (Kırşehir) — Okunmıyanlar da varsın okunsun.

(Esami kıraat olundu.) (1)

(1) Burada okunan isimler şunlardır :

Aydın : Ahmed Ef., Dr. Mazhar B., Hamza B., Sadık Ef., Tahsin B.

Bolu : Abdullah Ef., Abdülvehab Ef., Dr. Fuad B., Nuri B.

Denizli : Hüseyin Mazlum Baba, Mustafa B., Necib Ef., Yusuf B.

Ertuğrul : Ahmed B., Necib B., Salih Ef.

Karahisarı Sahib : Ömer Lûtfi B.

Kangırı : Müstak B., Ziya B.

Konya : Arif B., Hulûsi Ef.

Sinob : Abdullah Ef., Hakkı Hami B., Rıza Vamık B., Şevket B.

REİSİ SİN B. — Kabul ediyor musunuz?

UMUM — Kabul, kabul.

REİSİ SİN B. — Kabul olundu; söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerindir.

2. — NUTUKLAR

1. — Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşanın, mütarekeden Meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasi ahval hakkındaki nutukları

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) — Muhterem milletvekilleri! Bugün içinde bulunduğumuz vaziyeti Meclisi Âlinizin nazarında tamamiyle tecelli ettirebilmek için bâzı beyanatta bulunmak istiyorum. Vukubulacak mâruzatım birkaç devreye ayrılabilir. Birincisi; Mütarekeden Erzurum Kongresine kadar geçen zaman zarfındaki ahvale dairdir.

İkincisi; Erzurum Kongresinden on altı Mart tarihine kadar yani İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edildiği güne kadar, üçüncü safhası da 16 Marttan bu dakikaya kadar olan ahvale dair olacaktır. Mâruzatım birtakım vesika müstenittir ki, müsaade buyurulursa o vesaike icabettikçe burada okuyacağım. Yalnız birinci safhaya aidolacak mâruzatım belki biraz şahsi olacaktır. Fakat vaziyeti tamamiyle tenvir edebilmek için ondan bahsetmeye lüzum görüyorum.

Malûmuâlileridir ki, Ahmed İzzet Paşa Hükümeti milliyetler esasına müstenit âdilâne bir sulhe nail olmak emeliyle Mütarekeye taliboldu. İstiklâli uğrunda namus ve şahametle döğüşen milletimiz 30 Teşrinievvel 1334 tarihinde imza olunan Mütarekename ile silâhını elinden bıraktı.

İtilâf donanmaları İstanbul'a girdikten sonra Mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakıldı. Gün geçtikçe artan bir şiddetle, hukuku Saltanat, haysiyeti Hükümet, izzetinefsi millimiz taaddiyata uğradı. Heyeti İtilâfiyeden gördükleri teşvik ve fiilî himaye sayesinde tebaai Osmaniyeden olan anasırı gayrimüslime her yerde küstahane tecavüze başladılar.

Meclisi Mebusanın feshi, kuvvetini milletten almayan Hükümeti Merkeziyenin sık sık değişmesi ve halkın vicdanından doğan millî birlik uğrunda tesebbüsâtın maalesef ihtirasatı siyasiyeye kurban edilmesi yüzünden âleme karşı mevcudiyeti milliyemiz ihsas edilemedi.

Enebi kuvvetlerinin işgali altında inliyen Payitahtımızda kan ağlıyan bilûmum erbabı hamiyet, münevveranı millet ve din ve Devlete hizmetleri mesbuk zevatı âliye Makâmı Hilâfet ve Saltanatın, İstiklâli Millînin bu haternâk vaziyetten kurtarılması ancak vicdanı millîden doğan birliğin azim ve iradesine müftekar bulunduğu imana getirdiler. Fakat İstanbul'un tahtı

tazyik ve muhasarada bulunan muhitinde icabatı hamiyyeti ifaya maddeten imkân kalmamıştır.

İşte bu sırada idi ki, Anadoul'ya mülki ve askeri hususlarla muvazzaf olmak üzere ordu müfettişliğine tâyin edildim, bu teveccühü din ve millete hizmet etmek için en büyük bir mazhariyeti ilâhiye addeyledim.

Viedanı millinin iradei aliyesine tâbi olarak milleti, müstakil vatanımızı mâsun görünceye kadar çalışmak ahdiyle 16 Mayıs 1335 günü Dersaadet'i terk eyledim. Samsun'da işe başladım. İlk düşündüğüm memleketimizde asayişin istikrarına kendi vesaitimiz ile müktedir bulduğumuzu görmek oldu. Esasen Canik livasının vaziyeti hususiyesi de bu babda en seri davranmayı müstelzim bulunmakta idi. Filhakika Rumların hâkimiyetini ve islâm unsurunun esaretini istihdaf eden ve Atina ve Dersaadet komiteleri tarafından idare olunan Pontos Hükümeti âmalı Karadeniz sahiliyle kısmen Amasya ve Tokad'ın Şimal kazalarında mukim Osmanlı Rumlarının hayalhanelerini çılgınca bürümüşti ittihaz olunan tedabir sayesinde muvaffakiyetli netayic istihsal edildi. Fakat ittihaz olunan tedabir ve muvaffakiyet yalnız Pontüs havalisine ait ve mevziî idi. Halbuki her gün haksızlıklarını artıran İtilâf Devletlerine, mevcudiyeti milliyemizi siyaseten ispat etmek ve fiilî tecavüzler karşısında milletin namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa etmek pek mühim idi. Esasen Şarkta ve Garpta hemen memleketimizin her tarafında müdafaa ve muhafazai hukuku millet ve memleket için cemiyetler teşkil edilmişti. Bu cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kastiyle millî viedanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilât idi.

Bu sıralarda idi ki, umum belediye riyasetlerine Dersaadet'te İngiliz Muhibleri Cemiyeti teşekkül ettiği ve her tarafda bu cemiyete iştirak ile İngiltere müzaheretinin talebedilmesi lüzum hakkında (Said Molla) imzasıyla bir telgraf geldi. Bu meselede Hükümetin alâkasının derecesini anlamak için Sadrazam olan Ferid Paşa'dan keyfiyeti istilâm ettim, hiçbir cevap alamadım.

Kendisinin eşhası mechule tarafından böyle gayrimuttarit ve muhtelif siyasi maceralara teveccühündeki teşebbüsatin azim felâketlere sebeb olacağını takdir eden millet, Said Molla'nın tebliğine havalei sem'i itibar etmedi.

Binlerce tecavüz ve haksızlıklar altında inliyen ve İzmir vakai feciası karşısında kan ağlayan millet, Hükümeti merkeziye ve İtilâf Devletleri mümessillerinden ağıyarak istimdat ve istidayı hak ederken, mütâaddit belediye riyasetleri ve birçok müdafaa hukuku milliy cemiyetleri marifetiyle aldığım telgrafnamelerde

hakkımda itimat beyan olunarak benden de bu hususta hizmet ve fedakârlık talebediliyordu.

Hayat ve şahsiyetim kendi malı olan necip ve mazlum milletimizin bu haklı talebi üzerine artık benim için en mukaddes vazife iradei milliyeye mütavaatı her şeyin fevkinde görmektir. (Sürekli alkışlar)

Bunun üzerine yaptığım bir tamimle millete katî sözümü verdim. İşbu tamimin son cümleleri şu idi: «Geçirdiğimiz şu hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki ânal ve tezahürat ile temine azmedilen istiklâli millimiz uğrunda, bütün mevcudiyetimle çalıştığımı temin eylerim.

Bu emeli mukaddes uğrunda milletle beraber nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veririm.»

27 Mayıs sene 1335 «Türkiye Havas Royter» namında İtilâf Devletlerinin tesis ettikleri ajans malûm olduğu veçhile inikadeden Şûrayı Saltanat hakkındaki tafsilâtta «Heyeti umumiyenin fikri Türkiye'nin Düveli Muazzamadan birinin müzaheretini temin merkezindedir.» kaydını neşir ve tamim eylemişti. Bu tamimin derececi mevsiyeti hakkında bütün millette büyük bir şüphe ve tereddüt uyandı. Ajans ihbaratının tamamen bir sanıya olduğu ve Şûrayı Saltanatın hiçbir şeye karar vermediği ve ekseriyetin hükümete ademiitimatı ve mukadderat meselesinin bir şûrayı milliyeye tevdiini mutazammın ifadatta bulunduğu ve binaenaleyh herkesin istiklâli millî taraftarı olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine makamı sadarete berveçhi ati mâruzatta bulundum ve keyfiyetten umumu haberdar eyledim.

Makamı Celil Sadareti Uzmaya

27 Mayıs, sene 1335 tarihli (Türkiye, Havas - Royter) ajansı Şûrayı Saltanat heyeti umumiyenin fikri Türkiye'nin tamamıyeti mülkiyesini muhafaza şartıyla Düveli Muazzamadan birinin müzaheretini temin merkezinde olduğunu kayıt ve ihbar ediyordu. Şûrayı Saltanat müzakeratını aynen neşreden 27 Mayıs, sene 1335 tarihli İstanbul gazetelerinin tavihâtına nazaran yalnız Sadık Beyin ifadei tahririyesinde İngiltere himayesinin teklif olunduğu ve bunun heyeti umumiyenin fikri bulunmadığı anlaşıyor. Ajans ile gazetelerin nesriyatı arasındaki tezat bâzı taraflarca nazarı dikkati calip ve ajansın tahrifi hakikat salâhiyetine cüreti cayı sual görülmüştür. İçinde bulunduğumuz bu hassas devirde artık her hakikatı kemaliyle müdrik ve bütün avakıbı meşumeye karşı en son fedakârlığı göze alarak muhafazai istiklâliyeti milliyeye âzim olan milletin mazharı sükûnet ve tesliyet olması merkezi hilâfet ve saltanattan vâsil olacak işaretleri sahiha ve samimiyyeye vabeste olduğu kanaatindeyim. Viedanı milliyi temsil etmiyen ihbarat, şayanı endişe akisler tevlidebileceği cihetle bu bapda tenvir ve ir-

şad buyurmaklığımı hassaten istirham eylerim.
Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahri
Yaveri Hazreti Şehriyari
M. Kemal

Bu sıralarda, İzmir ve Aydın'daki fecayii müessirenin tesiriyle de milletin uyanıklığı ve heyecanı nazarı dikkati calib bir dereceye varmıştı. Efkârı milleti muvakkaten uyuşturmak emeliyle olacak, Sadrazam Paşa Paris'e davet olundu. Ferid Paşanın Riyaseti altında giden heyete milletin itimadı taallûk etmedi, ben de şahsan milletin bu musib şüphesine iştirak ettim. Millet, giden heyetin programını istizah etti. Bu pek nazik zamanda idi ki, Harbiye Nazirından âtideki telgrafı aldım :

(Maiyeti âlinizdeki istimbottlardan biriyle hemen buraya teşrifiniz rica olunur.)

8 Haziran, sene 35

Harbiye Nazırı
Şevket Turgud

Bu davetin mâna ve mahiyetini anlıyamadım. istizah ettim; bir taraftan Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi olan Cevad Paşadan da sordum, müşarünilehten 11 Haziran 1335 te aldığım cevapta « Kıymetli bir generalin Anadolu'da seyahati efkârı umumiyyeye iyi bir tesir yapmayacağı cihetle İngilizlerin beni talebevelediği » bildiriliyordu. Bu hakikate vâkıf olunca doğrudan doğruya Zatı Akdesi Hazreti Padişahiye şu mâruzatta bulundum :

Mabeyni Hümayun Cenabı Melûkâne Başkibetbi Celilesi vasıtasıyla Atebei Hümayunu Cenabı Padişahiye

Büyük milletin ve mukaddes hilâfetin imadı sahih ve yegânesi bulunan saltanatı hümayunlarını Cenabıhak masunu âfat buyursun! Şevketpenahım! Memleketin bugün uğradığı âfati tazyik ve tehlikei inkisam karşısında ancak Zatı Hümayunları başta olmak üzere, millî ve mukaddes bir kudretin sayhai mevcudiyeti vatanı ve istiklâlî Devlet ve milleti ve Hanedanı Celilüşşanın altı buçuk asırlık mübeccel tarihini kurtarabilir. Her tarafca bu içtiha ve kanaat yektadır. En son Huzuru Şahanelerinde şeref müsüle mazhar buyurulduğunda İzmir vakai müellimesinden pek mahzun olan kalbi hümayunlarının bu noktai necata ait ilhamatı bu anda dahi hafıza ârayı intibahındır.

Bu ilhamatı izah etmek isterim. İstanbul'dan en son müfarakat edeceğim gün şeref müsüle nail olmuşum. Bu esnada Zatı Hazreti Padişahi Boğaziçi'nde bulunan İngiliz zırhlılarının, saraya müteveccih olan toplarını göstererek, görüyorsun dedi, ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzımgelceğini tasavvurda teredüde düşer oluyorum ve ellerini kaldırarak, inşaallah millet mütenebbih ve müteyakkız olur, bu vaziyeti elmeden gerek beni ve gerekse ken-

disini tahlis eder buyurmuşlardı, binaenaleyh; mâruzatımda arz etmek istediğim bu ifade hümayunlarıdır.

Dilhahı miktarilerinden mülhem azim ve iman ile vazifei âciznemde müdavim bulunuyorum. İradéi mülûkâneleri veçhile Sadrazam Paşa kulunu daima mehamı umurda tenvir ve icabatını arz ve tatbik etmekteyim. Şu bir ay zarfında hemen tekmi Anadolu Şahanelerinin vilâyat, elviye ve kazalarına ve hudut boylarına kadar olan efkâr ve âmalî millete ve tekmi kumandanların ve tabakatı memurinin hissiyat ve icraatına vukuf ve nüfuz hâsıl ettim. Binnetice bâriz bir surette tahakkuk ediyor ki; millet baştan aşağı uyanık olup istiklâlî devlet ve milleti ve hukuku âliyei saltanat ve hilâfeti teyit için kavi bir azim ve iman ile mücehhez bulunuyor. İstanbul'da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felâketlerden bu derece müteyakkız olduğunu tahayyül edemezdim.

Şevketpenahım! Bu evsaf ve vaziyette ve Zatı Akdesi Hümayunlarına revabıtı lâyezal olan milleti necibelerine tamamıyla istinat ve bilmukabele bütün mânasıyla bu millî ve vicdani kuvvete müzaheret olunur. Son hattı hümayunları umum milletin azim ve celâdetini artırmıştır.

Yalnız şayanı dikkat ve teessürdür ki; bu neziht Anadolu halkı bugünkü hassas devirde bile İstanbul'da cari tehalûf ve münafereci efkâr dan ve ihtirasatı fitnekâriden pek müttezi bulunuyorlar. Filhakika İstanbul muhtinin tefessühe müsait ahlâkı ve bundan istifadeyi bilen ecnebler Devlet ve milletin imhası ve Devlet ve millete ve Padişahına sadakat ve fedakâriyle hizmet kabiliyetinde olanların ortadan kaldırılması için pek ileri gitmek cüretini gösteriyorlar.

Şevketmeabım! Hatırı nişanı miktarileri olacaktı ki; vezaifi mevduamın ifası sırasında ecneblerin ve bâzı erbabı mefseletin mutlaka tevirat ve mümaneatı ihtimalini daha Dersaadette cezm ile bunu mâruzatım meyanında ihsasa çalışmış ve bilhassa Sadrazam Paşa ile bâzı ricâlî mühimmei devlete pek açık olarak teşrih ve böyle vaziyetler karşısında Ali İhsan ve Yakub Şevki paşaların âkıbetine giremiyeceğimi ilâve etmişim. İşte vicadnı millideki intibahatı cidiye ve tecelliyatı cedideyi menfaati istilâcuyanelerine münafi gören İngilizler ve vatanın zararına da olsa İngilizlere mümaşatı meslek edinen zayıf sceiyeliler bu kere âcizlerini biliğfal İstanbul'a celbe teşebbüs ediyorlar. Hakamı Celilüşşanına, milletine, vatanına sadık ve bu uğurda ölümleri istihkâr ile melûf kulları gibi bir kumandan dan elbette hukuku saltanatı hümayunlarının ve milletin beka ve mevcudiyetinin düşmanı olanlara mümaşatkârlık beklenemezdi. Binaenaleyh abdi memlûkleri bittabi Malta'ya gitmek veyahut en hafif olarak hali ataletle

mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldın ve bittabi buna muvafakatte mazurum ve eğer icbar edilirse memuriyeti âcizanemden istifa ederek kemakân Anadolu'da ve sînei millette kalacağımı ve vazaifi vataniyeme bu kere daha sarîh hatvelerle devam edeceğim. Ta ki millet mazharı istiklâl ve saltanat ve hilâfeti muaz-zamai hümayunları masunu indiras olsun, lâ-yezal sadakati âbidanemin daima mütezayidolduğuna itimad şahanelerini arz ve istirhama müecaseret eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî
Yaveri Hazreti Şehriyarî
M. Kemal

Tekmil milletin vaziyetini idrak ile mukadderatına bizzat hâkim olmaya azmettiğini anlamıştım. Millet ve memleketin halî vaziyetini derpiş ve hukukunu muhafaza ve müdafaa eylemek üzere her türlü tesir ve murakabeden âzade bir heyeti milliyenin vücudünü elzem gördüm. Bunun için icabedenlerle müzakere ve muhabere ederek Sivas'ta umumi bir millet kongresi akdini kararlaştırdık. Büyük ve kanlı tehlikelere karşı daha ziyade tevaasta bulunan vilâyatı Şarkıyemiz zaten Erzurum'da mezkûr vilâyet namına aynı maksat altında bir kongre akdine teşebbüs eylemişti. Sivas Kongresi için mahrem bir beyanname ve mektubu tamim ettim.

Bu mektup ve beyanname malûmuâlileridir. Bu esnada Müdafaa-i hukuku millîye cemiyetlerine ait telgrafnamelerin keşide edilmemesi hakkında Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi tarafından posta ve telgraf müdürlerine bir emir verildiği haber alındı. Vatanın esarete bulunduğu bu tarihi anlarda sedayi milleti ismaa yegâne vasıta olan bitaraf ve surf millî teşkilâtın menî muhaberesine ictisar etmenin millete karşı büyük bir cinayet ve hiyanet ve İslâmiyete karşı en azîm bir gunah olduğu bedihi idi. Bu hainane teşebbüsün derhal önüne geçmeyi vicdani bir vazife addettim ve tamimen her tarafa icabeden emirleri verdim. Keyfiyeti zatî hazreti padişahiye arz ettim ve makamı sadarete ve harbiye nezaretine ve aynen Posta Telgraf Müdüriyeti Umumiyesine de yazdım.

24 Haziran 1335 tarihinde Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin de bir tamiminden haberdar edildim, bu tamimde:

Hakşikenane ve gasibane ve gaddarane işgallerden ne derece müteessir olursa olsun Hükümet ne Yunanistan ve ne de kimse ile bu esnasında harb ve darbe tutuşamaz. Paris'teki konferansa giden murahhaslarımızın şimdiye kadar eczayi asliyei vatanı kurtaracaklarına ümidimiz günden güne artmaktadır. Esbabı müdafaa hazırlayanları menediniz, haklarında insafsızca davranınız! Bunlar eski düşmanları-

mızdır. İşleri bozulmak üzere iken yeniden düzelmesine meydan vermeyin! (Mırıltılar ve alçak sesleri) denilmekte idi.

Ali Kemal Beyin de bu teşebbüsünün önüne geçdim; bu münasebetle atebci ulıyayı cenabı padişahiye şu mâruzatta bulundum.

«Dahiliye Nazırı Beyin 18 Haziran 1335 tarihli vilâyata neşrettiği şifreli bir tamimde Müdafaa-i Hukuku Millîye istihzaratını şiddetle menediyor. Pek hazin ve müessifdir ki aynı tarihte Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi de sadayi milleti boğmaya mâtuf gafilâne ve derhal akamet ve nedamete mahkûm bir telgraf neşreylemişti.

Şevketpenahım! Bilfiil vâkı bugünkü tehlikei inkisam karşısında başında makamı akdesi saltanatı hümayunları olmak üzere mukaddesatını tahlis ve muhafazaya azmetmiş olan milleti necibelerinin böyle hasis ve haternâk bir zihniyetle inkâr kudretine tevessül etmek tarihin ve vicdanı millînin hiçbir zaman af edemeyeceği hâdisattandır.

Gerçi böyle bir zihniyetin hiçbir yerde cayı kabul ve tatbik bulmadığını maâşşükrân arz eylerim. Fakat milleti necibelerine ve vatan ve devletin tarihine karşı reva görülen bu muameleler mukadderat ile pek zâlimane bir istihza oluyor. Bu hâdisat müteheyyiç olan enzar ve efkârı millette şayi oldukça Hükümeti merkeziyeye itimadsızlık göstermek gibi pek fena avakibi ihzar edeceğinde şüphe yoktur, arzı keyfiyete müecaseret eylerken tazimatı ubuti-yetkâranemi de teyit eylediğim muhatı ilmiâli buyuruldukta ferman.

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî
Yaveri Hazreti Şehriyarî
M. Kemal

27 Haziran 1335 de Sivas'a muvasalat etmiştim. Azledildiğimden bâhis Ali Kemal Beyin bir tamiminin daha vârit olduğunu öğrendim. 23 Haziran 1335 tarihli olan bu şifreli tamimde:

İngiliz mümessili fevkalâdesinin talep ve isariyle azledildi. Müşarünileyhin İstanbul'a celbi Harbiye Nazaretine ait bir vazifedir. Lâkin Dahiliye Nazaretinin size emri katîsi: Artık o zatın mazul olduğunu bilmek ve kendisiyle hiçbir muamele-i resmiyeye girişmemek ve umuru Hükümette mütâallik hiçbir matlubunu is'af ettirmektedir deniliyordu.

Bu muameleye dair Sadarete ve Harbiye Nazaretine 28 Haziran 1335 de şu telgrafi çektim.

Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Rediilhak cemiyetlerine müzaheretinden ve İngilizler tarafından talebedildiğinden bahsile azilolunduğumu, daha bâzı nabeca sözler ilâvesiyle Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin makamı mülkiyeye tamim eylediğine müttali oldum. Âcizle-rini bu memuriyete nasib ve tâyin buyuran zatı

hazreti padişahının bu bapta birgûna iradei seniyelerini şeref telâkki eylemediğim gibi ne makamı celili Sadaretten ve ne de Harbiye Nezareti celilesinden azlime dair hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Beyin bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülâhazatı sakime tahtında cereyan ettiğini ve rüesayi devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk, inzibatsızlık ve binnetice millet arasında anarşi tevlidinde saik olan bu zihniyetin ne kadar hater-nâk olduğunu vâresteî arz görüyorum. Ali Kemal Beyin infisalini bildiren telgraf habercileri mumailayhin hattı hareketinin Hükümeti seniyece mazharı tasvibolmadığını tamamen göstermiş ve memlekette mucibolduğu suitesir ve tefehhüm her ne kadar kısmen bu suretle zail olmuş ise de Meclisi vükelânın bilküllüye karar ve kanaati haricinde yapıldığına katıyen kaani bulunduğum bu muhatafali ve mesuliyeti cidden ağır düşüncelerin millet ve memleketin selâmeti atıyesî için ne büyük zararlar tevlidedebileceğini tekrar arza mecburum. Mumaileyh hakkında yapılacak muameleyi takdiri fahimanelerine arz ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî
Yaveri Hazreti Şehriyarî
Miriliva

Mustafa Kemal

Umum vilâyetlere, müstakil ve mülhak mu-tasarrıflara ve kolordulara ve ikinci ordu mü-fettişliğine de şu telgrafı yazdım.

27 Haziran 1335

Müdafaai hukuku millîye ve redülhak gibi münhasıran vatani ve istiklâlî milliyeyi tahlise müstenit bir gayei mukaddeseye muzaharetimden ve İngilizler tarafından talebedildiğinden bahisle âzil olduğumu Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin makamâtı mülkiyeye mahremane tamim edildiğine muttali oldum.

1. Âcizlerini bu memuriyete nasıp ve tâyin buyuran zati hazreti padişahının bu babda birgûna iradei seniyelerini şeref telâkki eylemediğim gibi ne makamı celili sadaretten ve ne de harbiye nazareti celilesinden azlime dair bu âna kadar hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Beyin bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülâhazatı sakime tahtında cereyan ettiğini zaman ve hâdisat kariben umum nazarında isbat edecektir. Rüesayi Devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk ve inzibatsızlık ve binnetice anarşi tevlidinde saik olan bu hater-nâk zihniyetin tarih ve millet nazarında vehamet ve mesuliyeti noktasına nazarı dikkati celbi lâzmeden addederim. Ali Kemal Beyin salâhiyeti fevkinde olarak mevcudiyeti milliyemiz aleyhindeki bu gizli ve gayrikanuni hareketten rücu ettirileceği tabiidir.

2. Memuriyetimin hitamı hakkında bir iradei seniyei hazreti padişahi şeref telâkki ettiğim takdirde bittabi sıfat ve vazifei resmîyem-

den tecerred ve bunu başkalarından evvel bizzat benim tamim edeceğim aşikârdır. Böyle bir halde tahlisi vatana müstenidolan dinî ve millî itihadımı sinei millette bir ferdi millet olarak dahi takibetmek benim için en mübeccel bir vazife ve en katî bir emeldir. Binaenaleyh Devletçe ve bâiradei seniyei padişahi muhdes olan Üçüncü Orduyu hümayun müfettişliği ve bunun Devlet ve millete karşı olan mesuliyeti uhdemde bulundukça Babiâlinin talimatında münderic vezaifi resmîyeden naşi teknil vülâtı kiram ile elviyei müstakilenin tebligatını icraya tamamiyle mecbur ve bugünkü hakikate müttali olduktan sonra her vakit ve tarih karşısında da mesul bulunduklarını tebliğe müsaraat eylerim. Bundan mâda ordu müfettişliği Devletin bir makamı resmîsi olup hiçbir zaman şahıs ile kaim ve alâkadar bulunmadığından makamın kendisine mahsus muhaberât ve revabıtını hüsnü suretle muhafaza ve idame ettirmek bir zarureti kanuniye olduğunu ve bu tebligatımın Ali Kemal Beyin tebligatının tamim olunduğu makamata da iblâğı lüzumunu ilâveten arz eylerim.

3. İşbu telgrafnamei âcizinin vusulünün işar buyurulmasını rica ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi Fahrî
Yaveri Hazreti Şehriyarî
M. Kemal

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyle Harbiye Nazırı Şevket Turgud Paşanın kabineden istifa eyledikleri ajanslardan anlaşıldı. On saat kadar sonra 28 Haziran 1335 tarihli ve Şevket Turgud imzasıyla aldığım şifrede:

«Dakika tehiri mucibi mesuliyettir.

Birçok temenniler niyazlar ile bizden bir heyetin Paris'e gitmesine Dörtler Meclisi müsaade etti. Ne olacağımız henüz değil bizce, hattâ mukadderatımızla hâlâ oynayanların hedefi gayri-malûmdur. Yalnız bir medarı teselli buraca mevcut ise o da hakkımızdaki düşmanlarımız efkârının az çok lehimize tadile uğramış gibi görünmesidir. Meselâ sabık aylarda barbar ve idaresiz diye vasf edilirken, şimdi de mazlûm fakat muine muhtaç yollu tavsif olunmaklıgımız gibi vazi hazıranızdan seri haberdar olacak olan düşmanlarımız zatiâlinizi pek kolaylıkla elde edecekleri muhakkak görülmekle beraber zaten meşküklü hayat yaşıyan bizleri de ortadan kaldırmaya savaşacaklardır. Şu izahı meveddet-kâranemle zatiâlîlerine karşı vazifei uhuvvet ve hizmeti vataniyemi ifa etmiş olduğumu zannederek bilâ hâdisi hemen Dersaadet'e teşrifinizi rica eylerim.»

Deniliyordu. Buna cevap dahi vermeye lüzum görmedim.

Sivasta teşkilâtı milliyenin ihzar ve ikmalî. Erzurum'dan sonra Sivasta Memaliki Osmaniye namına umumi bir kongrenin icimai ve mu-rahhasların celbi için icabeden bâzı tedabir ve

tertibat alındıktan sonra Erzurum'a müteveccihen hareket olundu.

2 Temmuz 1335 günü Erzincan'da Mabeyni Hümayun Başkıtabetinden aldığım telgrafın başlıca noktaları şu idi :

Ervel ve âhir keşide buyurulan telgrafnamei vâlâları manzuru âli olarak Şevketmeab Efendimiz Hazretleri hakkınızda perverde eyledikleri âsarı teveccüh ve hayrihahi icabınca sureti hususiyede vasayayı âtiyenin tebliğine âcizlerini memur buyurmuşlardır. Nezdi âlide malûm olan hissiyatı vatanperveraneleri saikasıyla o havalide bâzı tertibat ve teşebbüsata iptidar eylemeleri İngilizlerin nazarı dikkatlerini celp ile Hükümeti tazyika kıyam etmişlerdir.

Devletimizin vaiyeti hazırası taşraca zan ve tahmin edildiği derecede mucibi endişe ve telâş değildir. Bimennihilkerim Devletin mevcudiyet ve istiklâlinin teminine muvaffakiyet hâsıl olunca Merkezi Saltanattan taşranın kurtarılması âsan olur. Şu sırada zatı âlilerinin bilistifa Derseadete avdetleri belki ecanibin Hükümeti tazyik ile hakkınızda haysiyetşikenane bir muamele vukua getirilmek mülâhazasıyla tavsiye buyurulmamakta olduğu gibi Dairei Harbiyeye azilleri cihetine gidilmesi de nezdi Âlide teviz edilmediğinden Harbiye Nezaretinden iki ay müddetle tebdilhava istenilerek ahval tavazzuh ve sulh takarrür edinceye kadar ihtiyar buyurulacak bir şehir veya kasabada istirahat eylemeleri en muvafık suret olarak tahattur buyurulmaktadır.

2/3 Temmuz, sene 1335 te Mamahatun'da, Harbiye Nezaretine gelen Ferid Paşanın 30 Haziran sene 1335 tarihli şu şifresini aldım :

«Muhabbeti kalbiyelerinin kuvvei cazibesi senakâr dainizi yine Harbiye Nezaretine getirdi. Hükümeti epeyce müşkül bir mevkide buldum. Münasebatı hariciyenin eşkâli dehşet ihtimali arasında bir de bunu büsbütün teşdide sebebiyet verecek bir buhranı dahili karşısında kalınca bilâihtiyar titredim. Zatı âlileri gibi bendeniz de, kuvayı takdiriye me mutemrit bulunduğumdan iddia edebilirim ki, benim kadar sizi ruhunuzun en amik köşelerine kadar anlayabilmiş bir fert yoktur. Şimdilik tamamiyle bilemiyorum ki nasıl bir saik Hükümetle zatı âlileri arasında bir anlaşmazlık ihdas eylemiştir. Şüphesiz amayi ağraz ile mâlûlünün müvellidatından olacaktır. İngilizler tarafından bâzı kumandanlarımız hakkında mesbûk muamelenin zatı âlilerine tatbiki hiç de muntazar olmamakla beraber her ihtimalle göre bu işin hüsnüsuretle halli çaresini düşündüm. Kudreti âliye ve hamiyeti vataniyelerinden haif olarak haksızlıkları inkâr olunamıyacak düşmanlarımız zatı âlilerinin böyle mühim bir memuriyeti askeriyede bulunmalarından lertzam olmalarına müptenidir ki, sizi bu vazifeden ayırmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Mağlûbiyet devasız bir iletir. Bunların

arzularına ademi iltifat birtakım eracif ihdası suretiyle menafii vataniyenin imhasına çalışacakları korkusudur ki, maatteessüf bir müddet hidematı bergüzidelerinden mahrumiyete Hükümeti mecbur ediyor. Hakkı âlilerinde pek ziyade teveccühkâr bulunan Zatı Hazreti Padişahi çakerlerini bilhassa kabul ile bu işin bir hüsnüsurete ifrağını tenezzülen müzakere buyurdular. Mazereti vücudiyeden bahis ile gerek Dersaadet ve gerekse arzu buyurulacak her hangi bir mahalde tebdilhavaya tarafı âlilerinden müsaade talebolunmak ve mucibince icabı ifa kılınmak nezdi millet ve Hükümette haiz oldukları mevkii mahfuziyetini temin etmiş olmakla beraber düşmanlarımızın metalibi vâkıasına da bu suretle nihayet verilmiş olacağı mütalâası karini tasvibi âlii şehriyari ve hattâ bizzat tarafı zîşerefi hümayunlarından dahi ayrıca tarafı saadetlerine yazılacağı irade ve ferman buyurulmuştur.

Elimden gelecek her arzularının husulüne çalışılacağı nezdi âlilerinde de müslem olmak lâzımgelen âcizleri işbu temenniyatı heru resmî ve hem de hususi yapıyorum. Ve işte o hususi yete binaen de söyleyeceğim ki vereceğiniz âcil cevabı muvafakat yalnız hakkımdaki itimat ve muhabbetinize delil değil, aynı zamanda makamı nezarette ümidettiğim muvaffakiyata da mebd olacaktır. Ellerinizden öperim.»

Zatı Şahaneye sureti hareketim hakkında Harbiye Nezaretine yazdığımı arz ettim. Ferid Paşaya da cerevanı ahvali izah ettikten sonra tebdilhava suretiyle de Anadolu'da kalmakta bir beis görmediğimi yazdım.

Harbiye Nazırı Ferid Paşanın Erzurum'da aldığı bir telgrafnamesinde :

Derseadete hareketlerinin tesri buyurulmasını rica ederim, denilmekte idi.

Telgraf başında da Ferid Paşa şunları söyledi :

«Paşam! İtilâf mümessillerinin pek katî müracaatları bugünkü telgrafnamemi yazmaya mecbur etti. Zatı âlilerini benim kadar kimse bilemez. Hamiyeti vataniyelerinin ulvî gayelerine vâkıfım.

Bendeniz İstanbul'a teşrif buyurularğımı gerek Şevketmeab Efendimize ve gerek mümessillere karşı taahhüdeyledim. Mahcubolmıyacağıma eminim.

Hakkı âlilerinde itilâf mümessillerinden de burayı teşriflerinde hürmetten başka birşey muntazar değildir. Bunlar temin edilmiştir. (Handeler) Ancak ve ancak zatı âlilerinin hemen o havalıyı terk ile buraya gelmeniz lâzımdır. (Beklesinler sesleri ve handeler)

Ferid Paşaya verdiğim cevapta şunları söylemiştim :

1. Âcizlerinin vatan ve milletin selâmetine hizmet etmekten başka bir gaye ve maksadım olmadığı ve halen dahi devletin hududu hazırası

dâhilindeki mesai ve faaliyetim bu cihete mâtufl ve masruf olduğu halde Düveli İtilâfiye mümessillerinin şahsiyetimden bu derece mütevehhim bulunmalarının birtakım ağraz ve tezvirattan ileri geldiğini ve bunların da âcizlerini bütün hissiyat ve efkârıyla tanıyan ve amali seniyei mülûkâne ile evamiri hükümet dairesinde çalışacağıma itimat buyuran zati devletleri tarafından verilecek izahat ve teminatla kabili tashih ve izale olduğuna mutmainim.

2. Dört gün evvel arzu ve iradei şahaneyle makrun olmakla itilâf mümessillerince de itiraza sayan olmadığı anlaşılan teklifi devletleri cevabı alınıp mütalâa edilmeden Derseadete hareketi âcizanem taahhüt buyurulmamalı idi.

3. Hiçbir sebebi mâkul yok iken İzmir'in ve Antalya'nın hükümetimizin malûmatı dahi olmadan düşmanca işgali ve silâhsız biçare halkın Rum eşkiyasına doğratılması ve binlerce ırz ve namusun payimal edilmesi ve el'an da Aydın vilâyetinin her tarafında bu fecayiin devam ve temadisi bir müddet evvel oradan Nurettin Paşanın alınmasının ve vahim bir kumanda tahavvülünün neticesi şükranı mı idi? Bu havali için dahi böyle kanlı bir âkıbet hazırlanmış ve buna mâni görülen kumanda heyetlerinin tahvili lüzumu hissedilmiş ise mümessillerin imhayi vatanı müstelzim teklifatı karşısında ricali hükümetimizin ikinci bir hiyanete vâsita olmaktan ise efradı millet arasına ferdolarak karışması mucibi imtisal bir vatanperverlik olur. (Alkışlar).

Şark'tan Şevki ve İhsan Paşaların alınması vatanımızın aksamı Garbiyesinin gaddarane işgali programının tatbikine derecei mümanaati ne olabilmıştır?

Ferid Paşanın verdiği cevap şudur :

Beyanatı aliyeleri doğrudur. Ancak bir hareketi milliye vukubulacağına iman eden İngilizleri kudreti âliye ve hamiyeti müsellemleri endişenak etmiş ve düşmanlarımız tarafından her gün bir suretle işaa edilen tezvirat bu endişeyi tezyideylemiş olacak ki, bugün behemahal zati âlilerinin ordunun başından İstanbul'a getirilmesini Babîâli'den talebetmişlerdir. Bu taleplerini tehditkârane bir lisanla söylemişlerdir. Dört gün evvelki halin şekline göre zati Hazreti Padişahının tensibi şehriyarilerine iktiran eden teklifi âcizanem vâkı olmuş idi. Fakat bugünkü hal böyle bir ani ve âcil bir davete icbar ediyor.

Babîâli'de makina başında geç vakte kadar sizi rahatsız etmeğitim takdir buyurulur ki, bir mecburiyet ve hissi menfaati vatan icabıdır. Aynı zamanda istihkakı âlileri bulunan hürmet, İngilizler tarafından ibraz olunacağı Hariciye Nazır Vekili marifetiyle temin olunmuştur. İlk telgrafnamei âcizanemde de ima eylediğim veçhile Paris konferansı mukarreratına inkıyattan gayri yapılacak bir şey görülememektedir. Şimdilik hüsnüâmizeş şikkını ihtiyar münasip gibi görü-

lüyor. Ve iş de bu sebebe mebnidir ki, âcilen Derseadete hareketi aliyelerine intizar olunuyor.

Elbette ki, huzuren mülâkatımız bizi de tenvir edecektir. Mümessillere olveçhile tebligat ifa edilmek üzere hareket buyurulacak anı karibin tâyinini ricaen intizar etmekteyim.»

Verdiğim cevapta şu maddeler vardı :

1. Dünkü telgrafnamei âlilerinde Paris konferansı mukarreratına inkıyattan gayri yapılacak bir şey görülemeyişi beyan buyuruluyordu. Bu mukarerrat nelerdir? Ajansların en son tebligatı istiklâli millîmizi ve mukadderatımızı pek ümitsiz bir hâlde gösteriyor. Meselâ Paris konferansı Trakya, Pontüs'e, İzmir, Kilikya mesailini devletin aleyhine olarak tâyin etmiş ve vilâyatı Şarkıyede de Ermenistan hâkimiyetini kabul ve teyideylemiş ise bu mukarrerata inkıyat için ve vekâlet ve salâhiyeti alan ve takdir eden kimlerdir.? Sadrazam Paşa Hazretleri vatan ve milletin hukuku mukaddsesini imha eden bu fena vaziyetleri meni ve izale için ne gibi müspet ve maddi teminatla ve ümitle avdet ediyorlar?

2. Zati Şahaneyi tekmiil hakaiki devlet ve milletten ve dekaiki hukuku hilâfetten samimane bir lisani sadakatle tenvir buyurmak ve gayrimesul olan zati akdesi Padişahının âmâl ve iradatı seniyelerini daima âmâli hakikiyei din ve Devlete imale eylemek lâzımdır. Derseadetteki bâzı zevat ve bilhassa maalesef bir iki ay bile payidar olamayan mütehavvil kabineler, kendilerinde zâhir olan galatı rüyet, za'fı kalb, milletin âmâli umumiyesine makûs ve gayrimesru fikirlerle vekâlet ve istimali salâhiyet etmek gibi tarihin en feci mesuliyetlerinden katiyen uzak kalmalıdır.

3. Şahsiyeti âcizaneme gelince : Pek yanlış ve hatalı telâkkiler olduğunu görüyorum. Bugün vatanımızda bir kudreti milliye varsa o cereyan, felâketlerden mütenebbih olan milletin kalb ve dimağından doğmuştur. Âcizleri de ancak ona tâbi bulunmuş oluyorum. Âcizlerinin buradan çekilmesi ve saire gibi tertibat pek yanlış ve bilâkis pek hatarnaktır. Âcizlerinin masuniyeti hakkında Hariciye Nazır Vekili B. Efendi tarafından İngilizlerden teminat alındığı beyan buyuruluyor; buna pek mütehayyir oldum. Çünkü, Devletleri ve milletleri nam ve şerefine olarak bir tarzı resimde imzaladıkları mütareke ahkâmını muhafazaya bile asla riayet etmeksizin alabildiğine tecavüzlerde bulunan ve mütaaddit haysiyetsiken misaller ihdas eyliyen İngilizlerin bu teminatına itimadetmek pek safderunluk olur. Yalnız tamamiyle itimat buyurulsun ki, eğer memleketin halâs ve selâmeti şahsının çekilmesine vâbeste olsaydı bilâ kaydışart ve nev'i beşere hiçbir ümit ve emel raptına tenezzül etmiyerek nefsimi kurban etmek kadar vicdani ve basit bir şey olamazdı. (Alkışlar) Binaenaleyh aradaki tefavütü azım.

hakiki vaziyetin henüz oraca takdir olunamamasındadır.

4. İhtiyar edildiği tasvir buyurulan hüsnü-âmîzeş tarikini müessif buluyorum. Çünkü hüsnü-âmîzeş za'fı tervîç ve idame değildir.

Mütarekenin akdinden bugüne kadar Hükümeti merkeziyenin maalesef birbirini takliden âciz ve zaif vaziyetler alması ve Kuvve-i Milliye'den zerre kadar ahzi kuvvet etmemesi nihayet Düveli İtilâfiyenin memleketimizi bilâ mâni istilâ emellerini teshil eylemiştir.

Ceneral Allenbi ile elyevm Zati Hazreti Pa-dîşahinin Başmabeyncisi olan Harbiye Nazırı Esbakı Yaver Paşanın bizzat vâkı olan muamele-i dilsuze ve ayrıca bir eenebi cenerali ile Harbiye Nâzırı esbakı Abdullah Paşanın mülâkâtında ceneralin kullandığı istiklâlşiken lisana bu münasebetle celbi dikkat eylerim.

Şimdiye kadar evvelki kabineler tarafından takibolunan bu tarik hüsnüâmîzeştir ki, Anadolu'nun Garp aksamı ve Payitahtı saltanat ve Hilâfette Hükümdarı zışanımızın saraylarına kadar fecî bir şekilde işgal ve Kuvayi Milliye'yi tefrik ve imhaya tasaddi ettirmiş ve Şarki - Anadolu için de aynı muamele-i karibeyi ihzare başlamıştır. Binaenaleyh zatiâlîlerinin ve dâhil bulundukları kabinenin buna âlet ve vasıta olmaması vatanperverliği temenni olunur. İlâve eylerim ki : İctihat ve kanaati âcizanemde isabeti mutlaka olduğundan hiç şüphem yoktur. Çünkü bu icthat ve kanaat her taraftaki ashabı vukuf ve hamîyyetin ve nüfûzü nazar erbabının kanaati müstereke ve umumiyesine ve hassaten viedanı millînin intibaatına müstennittir.

Anadolu'daki büyük kumanda makamlarının bir müddetten beri sarsılması ve o boşlukların yerine ancak zaif ve nadaninin ikamesi gibi Garbi - Anadolu'yu mezbuhane bir surette kaptıran es-lâfı kiramızın siyasetine bir kerre daha celbi dikkat eylerim.

Ali İhsan Ps. ile Nureddin Ps. ve onun yerine getirilen Ali Nadir Ps. hâdisesini tarihi millî teşhir edecektir. Madem ki, bugün zatıdevletlerinin haiz bulundukları makam, vatan ve milletin selâmetini temine kâfil bir kudretbaşı olamıyor. O halde es-lâfın açtığı rahneleri bu kere de vatan ve milletin aksamı şarkiyesinde tevsi için zatıdevletleri gibi sermayesi ancak hamîyyet olması lâzımgelen kıymettar ve tecrübekâr bir vücudun serfûru etmesine hiç de lüzum ve saiki müebir yoktur. İstiklâlini zayi eden makamınızın terki suretiyle tarihin ayan olan bir sahife-i biemanından bir şerefi memduh ile sıyrılmak her halde bütün erbabı namus ve

hamîyyet tarafından intizar olunuyordu. (Bravo sadaları).

Ferid Paşaya en son verdiğim cevap şudur :

Harbiye Nâzırı Ferid Paşa Hazretlerine
Erzurum 6 . VII . 1336

Ermenistan'a mevudolduğunu bilmekle heyecan ve galeyanda bulunan vilâyatı Şarkiye ahali-si arasından çıkıp gelmek hususundaki teklifi devletlerini ifada irade-i şahsiyemi istimalden mânen ve maddeten memnu buluyorum. Vaziyetin takdirini müsellemlen olan fetanet ve nüfuzu nazarı sâmilere arz eylerim efendim.

Üçüncü Ordu Müfettişi ve
Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari
Mustafa Kemal

Bunu mütaakıp Mabeyni Hümayun Başkita-beti Celilesi vasıtasıyla aldığım telgrafnamede «Oraca vâkı olan teşebbüsâtı valâları her nasilsa İngilizlerce müdafaai vatan suretinde değil şekli âharda telâkki edilmektedir. İngilizler şahsı valâlarına karşı muhilli haysiyet hiçbir muamelede bulunmayacaklarını sureti katiyede taahhüd-eylediler» denilmekte idi.

Buna cevap intizar etmeden şu telgrafı verdiler.

Memuriyeti aliyelerine hasbelicab hitam verilmiş olduğundan hemen bilâteehhür Derseade-te avdetleri İrade-i Hazreti Padişahi iktizasındandır efendim.

Serkâtibi Şehriyari
Ali Fuad

Son cevabım bu idi. 9/7.VII.1335 Erzurum

Mabeyni Hümayun Cenabı Melûkâne Başkita-beti Celile-i vasıtasıyla Atabei Ulyayi Hazreti Pa-dîşahiye :

Şimdiye kadar gerek zati akdesi hümayun-larına ve gerek Harbiye Nezaretine vâkı olan mâruzatında vatan ve milletin ve makamı mu-allâyi hilâfetin mâruz ve giriftar olduğu avakibi elime ve buna karşı mütahassıl alâm ve evzai mil-liye'yi tekmiil safahat ve hakikatiyle arz ettim. Bu-nu ifa etmekle mukaddesatımın nefsi âcizaneme tahmil eylediği en yüksek ve en viedani vazife-lerden birini yapmış oldum. Âmâl ve teşebbü-sâtı âbidanemin İngilizlerce müdafaai vataniye suretinde değil; şekli âharda telâkki olunmasın-dan nâşi hükümeti seniyelerinin müşkül bir vaz-ı tazvik altında kaldığı irade ve ifham buyuruluyor. Hükümeti seniyelerinin ve payitahtı saltana-tı hümayunlarının zaten ne gibi tazvik ve şeraiti elime-i inhisar altında bulunduğu gerek çaker-lerince ve gerek bütün milleti necibelerince ta-mamen malûm ve âyan olduğu cihetle bu tazvik ve inhisarın daha ziyade tevessüüne ve bahusus pek büyük revabıtı sîdkü ubudiyetle merbut bu-lunduğum kalb ve âmâli müşfikai hümayunları-

mın düğarı kelâl olmasına hiçbir veçhile razı olamayacağım cihetle yalnız memuriyeti âcizane değil, tekmil mübahatımı, vatan ve milletimin ve Makamı Akdesi Hümayunlarının nuru feyiz ve necatından alan pek çok sevdiğim mübarek hayatı askeriyeme de veda suretiyle arzı fedakâri eylerim. (Alkışlar) Makamı Uzmayı Saltanat ve Hilâfetin ve milleti necibelerinin hayatının son noktasına kadar daima hâris ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı kemali ubudiyetle arz ve temin eylerim. Silki Celili Askerîden istifa ettiğimi Harbiye Nezaretine arz ettim. Sıhhat ve âfiyeti Cenabı Mülûkâneye dua ve her türlü âfattan masun buyurmalarını Cenabı Kibriyadan niyaz eylediğim muhatı ilmi âli buyurul-

dukta ferman.

Kulları

Mustafa Kemal

FUAD B. (Çorum) — Fedakârlığın en mühim noktası bu değil mi arkadaşlar?

MUSTAFA KEMAL Ps. (Devamla) — Birinci safhaya aidolan mâruzatım hitam bulmuştur, arkadaşlar! Fakat zannediyorum, fazla yoracak, ufak bir teneffüsten sonra devam etmek istiyorum.

İSMAIL FAZIL Ps. (Yozgad) — Siz yoruluyorsunuz. Fakat biz dinlemekle mütelevviz oluyoruz.

REİSİ SİN B. — Beş dakika istirahat.

Kapanma saati : Z. E. 11,30

İKİNCİ CELSE

Açılma saati : Z. E. 11,45

REİS — Reisi sin Şerif Beyefendi

KATİBİ MUVAKKAT : Cevdet Bey (Kütahya), Muhiddin Baha Bey (Bursa)

REİSİ SİN B. — Ekseriyet hâsıl oldu, Meclisi küşadediyorum, buyurun Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL Ps (Ankara) — Efendiler :

Cümlemenize malûmdur ki, 10 Temmuz rumî ve 23 Temmuz efrençî tarihinde Erzurum'da Şarki - Anadolu vilâyatına aidolmak üzere bir millî kongre inikadetmişti. Bu millî kongrenin vaz'ettiği esaslar her halde malûmunuz idi. Fakat şimdiye kadar hattı hareketimizi bu esasat teşkil ettiği için hatırlatmak üzere esas noktalarını tekrar edeceğim. Erzurum Kongresinin vaz'ettiği esasattan birincisi Harbi Umumiye mütâakıp vaziyeti umumiye icabı düğar olduğumuz mağlûbiyet itibariyle vatanımızın birçok mühim aksamı düşmanlarımızın yedi istilâsına geçmişti. Millet bütün makasısında maddi ve hakiki düşünmek ve ancak kuvvet ve kudretiyle temin edeceği hususat üzerinde kendisine yeni bir hudut çizmek üzere idi. İşte kongre bu hududu çizmiştir. Bir hududu millî çizmiştir. Bu hududu milliyi suhuletle ipka için demiştir ki; mütarekenamenin imza olunduğu 30 Tesrinievvel 1334 tarihinde çizdiği hudut hududumuz olacaktır. Vatanımızın hududu olacak bu hududu ihtimal teferruatıyla bilmiyen arkadaşlarımız vardır. Yeniden fazla teferruata girmek istemediğim için şu suretle izahat vereceğim : Şark hududuna Elviyei Selâseyi dâhil ederek tasavvur buyurunuz. Garb hududu Edirne'den bildiğimiz gibi geçiyor. En büyük tebeddülât Cenub hudu-

dunda olmuştur. Cenub hududu İskenderun ce-nubundan başlar. Haleble Katıma arasından Cera-blüs köprüsüne muntahi olur bir hat. ve şark parçasında da Musul vilâyeti, Süleymaniye, ve Kerkük havalisi ve bu iki muntakayı yekdiğeline kalbeden hat. Efendiler : Bu hudut sırf askerî mülâhazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hududu millîdir. Hududu millî olmak üzere tesbit edilmiştir. Fakat bu hudut dâhilinde tasavvur edilmesin ki, anasırı islâmiye-den yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dâhilinde Türk vardır, Çerkes vardır ve anasırı sairei islâmiye vardır. İşte bu hudut memzuç bir halde yaşıyan, bütün maksatlarını, bütün mâna-sıyla tevhidetmiş olan kardeş milletlerin hududu millîsidir. (Hepsi islâmdır, kardeşler sesleri) Bu hudut meselesini tesbit edep maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak o da bu vatan hududu dâhilinde yaşıyan anasırı islâmiyenin her birinin kendine mahsus olan muhitine, âdatına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir. Bittabi buna ait teferruat ve tafsilât yoktur. Çünkü bu tafsilât ve teferruata girmenin zamanı da değildir. İnşallah, mevcudiyetimiz tahlis edildikten sonra (İnşallah sadaları) kardeşler beyninde hal ve fasledileceğinden bırakılmış ve teferruatına girilmemiştir. Fakat esas olarak bu maddede mündemictir. Yine Erzurum Kongresinin milliyet esassından birisi, efendiler: İşte bu hududu millî

dâhilindeki idarenin hâkimiyeti milliye esasına müstenidolmasıdır.

Çünkü; bizzat bulunmuş olmak itibariyle kongrenin o zamanki zihniyetine yakından vâkıfım. Her halde camiai Osmianiyenin tamamıyeti, istiklâli millinin temini, bilhassa makamı muallâyi saltanatın masuniyeti mutlaka şayanı itimat bir kuvvete ve sağlam bir idareye mütevakıftır ve bunlar ise ancak hâkimiyeti milliye esasına müstenit idare ve kuvvettir. Erzurum Kongresinde hududu millimiz dairesinde yaşayan anasırı gayrimüslime dahi nazarı dikkata alınmıştır. Cümlemizce malûmdur, efendiler;

Anasırı gayrimüslime akalliyetler namı altında bütün dünyanın mevzuubahsettiği ve bilhassa bizim memleketimize taallûk ettikçe pek büyük ehemmiyetle nazarı dikkata alınan bir meseledir. Bittabi bu meselede bir esas düşünmek lâzımdır ve o zaman da lâzım idi. Kongrenin vaz'ettiği esas veçhile anasırı gayrimüslimeye, anasırı müslimeye verilmiş olan hukuku vermekten ibaret olacaktır ve bundan daha tabii bir esas bulamam. Bununla aynı hudut dâhilinde yaşayan insanlara aynı hukuku kanuniyeti bahşetmiş oluyordu. Yine en mühim esaslardan birisi Devletin, milletin dahili ve harici istiklâlinden ibaretti. Millet istiklâlinden vazgeçmiyor ve geçmiyecek esası kabul edilmişti. Ancak bu şartı esasi daima mahfuz ve muhterem tanınmak üzere memleketimizin derecesi imarı, milletimizin serveti, umumiyetle seviye fikriyemiz nazarı dikkate alınınca ve bütün dünyadaki tarakkiyat ile bunu mukayese edince itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, biraz değil, çok geriyiz. Binaenaleyh; bunu telâfi edebilmek için çok büyük membalara, çok büyük vesait ve velhasıl her şeye ihtiyacımız vardır. İşte bu ihtiyacı milletin tarakki ve tefeyyüzü için memleketin mamuriyeti için muhtac olduğumuz her şeyi hariçten almak hususunda bittabi kemali sıhhatle hareket edecek, yani harici müzaharete ve muavenete tamamen muvafakat edeceğiz. Ancak arz eylediğim gibi müstakil kalmak sıfat ve salâhiyetini daima muhafaza etmek... Erzurum Kongresinin şeraiti esasiyesi bundan ibaretti.

Teşkilât ve sairesinden bahsetmiyeceğim. İşte Erzurum kongresi milletin böyle hayatına, menafiine mütaallik hususatla meşgul olmak üzere içtima ederken İstanbul'da mevkii iktidarda bulunan Sadrazam Ferid Paşa kâffesini mücrim, şakî telâkki, derhal derdectleriyle İstanbul'a izamlarını bütün makamâtı resmiyei mülkiye ve askeriye tebliğ ediyor. Bunun da teferruatından bahsetmek istemiyorum. Buradan Sivas Kongresine geçeceğim. Erzurum Kongresini mütaakıp 4 Eylül'da Sivas'ta umumi bir kongre oldu. Erzurum Kongresi yalnız Şarki -

Anadolu'yu temsil etmiş oluyordu. Sivas'ta Garbî - Anadolu'dan ve Rumeli'den de murahhaslar gelmiş olmak itibariyle artık vatanın heyeti umumiyesi Anadolu ve Rumeli'de yaşayan bütün millettaşlarımızın noktai nazarlarını teyid etmiş oluyorlardı ve Sivas Kongresi, Erzurum Kongresinde tesbit edilen esasatı aynen kabul etmiş yalnız ismini teşmil etmekle kalmamıştır. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şümülü olmak üzere vahdet ve tesanüdü millî temin edilmişti, ve bilhassa Dahiliye Nazırı bulunan Adil Bey ve Harbiye Nazırı Şefik Paşa Erzurum Kongresi esnasında olduğu gibi ve belki bundan daha ziyade yine hâkimiyeti milliyenin tesisi için yine hayatı memleket ve milleti kurtarmak için çalışanlar aleyhine birtakım kararlar veriyorlar ve bu kararları pek akurane bir suretle takib ediyorlardı. Kongrenin tam münakit bulunduğu sıralarda ki, Ferid Paşa ve rüfekası Malatya'da Elâziz Valisi Galib Beyin tahtı emir ve idaresinde ahali mâsumeyi iğfal etmek suretiyle bir kuvvet cemine teşebbüs eylemişlerdi. Harbiye Nazırı Şefik Paşa da bu kuvayı mâsum millettaşlarımızdan ve dindaslardan kuvayı askeriyesiyle takviye etmek üzere kavi emirler veriyordu. Ali Galib Bey bu kuvvetlerle birdenbire gelecek Sivası basacak, orada bulunan kuvayı milliyeyi birer birer bir canı gibi asacak, kesecekti. Bütün bu tertibat kendisinin vilâyete ve kumandanlığa tâyini içindi ve orada hareket için bir iradei seniye almışlar ve bu zatın bu iradei seniyei cebinde taşıdığı tahakkuk etti. Sivas'a muvasalatını mtaakıp derhal telgraf başında İstanbul ile muhabere edecek ve o zaman iradei seniyei de neşredecekti. Diğer taraftan Ankara'da vali bulunan Muhiddin Paşa Çorum'a gitmiş ve orada yine Harbiye Nazırının kendi emrine vermiş olduğu kuvayı askeriye ile hareket ederek böyle iki taraftan Sivası baskın yapacaklardı. Bittesadûf İstanbul ile bu zevat arasında teati edilen şifreli telgraflar mahlûlü yedimize geçti. Bunun üzerine derhal İstanbul'a müracaat ettik ve bunun esbabını anlamaya teşebbüs ettik ve bittabi Ferid Paşa, Şefik Paşa, Adil Bey emniyete şayan görülemezdi ve millet namına orada toplanmış olan kongre âzası yine makamı muallâyı hilâfete, saltanata zatışahaneye telgraflar verdiler. Bütün heyet telgrafhaneye koşdu ve padişah'tan hakkını talebetti.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahib) — Paşa Hazretleri bir nokta var: İngiliz amirali «Mister Növil» in iştirakini zikir buyurmanız lâzımdır.

MUSTAFA KEMAL Pş. (Devamla) — Pek doğru! İngilizlerden bahsetmek istemediğim için bu noktayı dercetmedim, efendim. Hakikaten İngilizler daha evvel bütün Kürdistanı iğfal etmek, Türk ve sair dindaslarından ayırmak için tasavvur edebil-

dikleri her şeyi orada tatbikle meşgul idiler. Bu tatbikatta en büyük faaliyeti gösteren yüzbaşı ve bir rivayete göre binbaşı rütbesini haiz birisi idi ve buna maatteessüf İslâmlardan bir iki kişi muavenet ediyorlardı. Tam bu esnada (Növil) dahi Malatya'ya gelmiş ve Ali Galib Beyle teşriki mesai eylemişti. Sivas istikametine tahriki tasavvur edilen kuvvetin başında bulunuyordu. Yine bıraktığım noktaya avdet ediyorum. Zatı Şahaneye arz etmek niyetinde bulunmak istedik, tekmil telgraf muhaberatının Ferid Paşa, Âdil Bey ve rüfekaı tarafından kat'edildiğini gördük ve bizi Zatı Şahane ile görüşmeye müsaade etmiyorlardı.

Ferid Paşaya müracaat edildiğini ve sonra Zatı Şahaneye müracaat edildiğini arz etmiştim. Ferid Paşaya ademi itimadımızı ve müracaatte kendisine itimadetmemekte olduğumuzu ve hatâ vaziyeti tamamen izah ettikten sonra Ferid Paşa Kabinesinin yerine artık her halde milletin emel ve itimadına mazhar bir kabineyi mevkii iktidara getirmek lüzumunu arz etmiş idik. Bu mâruzatımız Ferid Paşanın haylûletiyile vâsılı semî Şahane olamamıştır ve bunu mütaakiben Ferid Paşaya dedik ki : Bizi mâruzatımızda serbest bırakmazsanız o zaman millet harekâtında kendini hür ve serbest telâkkide mâzur olacaktır. Cevap vermediler. Serbesti kendiliğinden tanınmış oldu. Kongre kendisini serbest telâkki ettikten sonra, bittabi Mister (Növil) ve Ali Galib Beye ve onun iğfal ettiği mâsum insanlara karşı tedabir ittihaz etti. İlk tedbir, bittabi iğfal edilmiş olan dindaşlarımızı tenvir etmekte ve buna muvaffakiyet hâsıl olmaz teknil iğfal edenler, bütün o caniler yalnız kaldılar ve oradan firar etmeye muvaffak oldular. Çorum'da bulunan Muhiddin Paşa da Sivas'a davet olundu efendiler.

İstanbul'da Ferid Paşa Kabinesiyle milletin, bilcümle rüesayı mülkiyenin ve ordunun rabıtası bu suretle inkıtaa uğratıldı ve bu hal tam 23 gün devam etti. 23 gün zarfında cümlenizce malûmdur ki, milletimiz makasıdı mukaddese-sini istihsalde vahdet ve tesanüdünü ne dereceye kadar gösterebileceğini o müddet zarfındaki âsariyle, metanetiyle izhar etmişti. Bu millet için, cümlemiz için calibi şükür ve mahmedet bir haldir. Nihayet 23 gün sonra, Ferid Paşa irtikâbettği cinayati millet ve memleketin idrâk eylediğine, milletin azim ve celâdetten geri durmayacağına kanaat getirdiğinden dolayı istifa etmeye mecbur oldu. Bunu mütaakip mevkii iktidara Ali Rıza Paşa gelmişti. Ali Rıza Paşanın mevkii iktidara gelmesi ve istediği zevattan malûmunuz olan Kabineyi teşkil etmesi hakkında Sivas Kongresinin veyahut Sivas Kongresinin tevkil eylediği Heyeti Temsilîyenin hiçbir alâka ve münasebeti olmadığı malûm-nuzdur. Binaenaleyh, Kongre Heyeti Temsilîye-

si kendiliğinden karşıkarşıya gelmiş oldu, ilk nazarda Ali Rıza Paşa Kabinesinin erkânı Ferid Paşa Kabinesinden müdevver göründü. Bu cihetle itimadetmekte biraz tereddüt hâsıl oldu. İşte bundan dolayı o zaman Ali Rıza Paşaya karşı bulunmak lüzumu hissedilmiştir. Esas olduğu için müsaadenizle aynen okuyacağım.

Mevkii iktidara gelen Ali Rıza Paşaya 3 Teşrinievvel 1335 günü şu telgrafla mâruzatta bulunduk :

Sadrazam Fehametlû, Devletlû Ali Rıza Paşa Hazretlerine.

Millet, şimdiye kadar resikârına geçenlerin Kanunu Esasiye ve âmâli milliyeye münafi, harekâtı malûmesinden müteessiren hukuku meşruasını tanımak ve mukadderatını emin ve ehil ellerde görmek kararı katisini vermiş ve lâzımgelen teşebbüsâtı azimkâraneye tevessül eylemiştir. Teşkilâtı muntazamaya tâbi Kuvayı Milliye iradei katîyei milleti, binayettüllâhil ke-rim tamamen izharı ispat etmek kudretini ihraz eylemiştir.

Millet, kuvvet ve iradesini hiçbir vakit âmâli mukaddeseie şahaneye mugayir ve menafii mülk ve millete mübayin bir tarzda sarf etmek niyeti gayrimâkulânesinde değildir. Millet Zatı Akdesi Hilâfetpenahinin mazharı emnü itimadı olan Zatı Fahametpenahileriyle rüfekaı kiramınızı müşkül vaziyette bırakmadan katiyen mütevakki olup bilâkis tamamen müzahir olmaya bütün samimiyetle hazırdır. Ancak Heyeti Vükelâ meyanında Ferid Paşa ile teşriki faaliyet eylemiş nuzzarın mevcudiyeti Heyeti Celilelerinin noktai nazarlarıyla âmâli milliyeinin derecei mütabakatını kemali hulûs ile anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe emniyeti tamme tahassul etmedikçe atılmış olan hatvei iptidai salâhın tevkifi ve yarım tedbirlerle iktifa olunması milletin Heyeti Celileleri arasında da suitefehlûmatı mucibolabileceğinden gayricaiz görmektedir. Binaenaleyh Heyeti katî ve sarîh olarak Zatı Sâmiî Hazreti Sadaretpenahilerinden berveğhi âti hususatın Hükümeti Cedidece tasvip ve kabul edilip edilmeyeceğini kemali hürmetle anlamayı vecibeden addeder :

1. Hükümeti Cedidenin Erzurum ve Sivas kongrelerinde tâyin ve tesbit edilen teşkilât ve makasıdı meşruai millete riayetkâr kalması ;

2. Meclisi Millînin inikadiyle murakabeî fiiliye başlayıncaaya kadar mukadderatı millet hakkında birgûna taahhüdü katî ve resmîyeye girilmemesi ;

3. Sulh Konferansında tâyini mukadderatı millet ve memlekete memur olacak murahhasların, sabıkı gibi nâehillerden tâyin edilmeyip milletin bihakkin âmâlini müdrîk ve itimadına mazhar ehli-vukuf ve iktidardan intihap buyurulması.

Bu esasatta tamamen itilâf hâsıl olduğu tak-

dirde milletin vicdanından doğmuş ve bilcümle Düveli İtilâfiyece meşruiyeti ve kudreti tanınmış olan Teşkilâtı Milliyemizin Hükümetin müzahiri olacağı ve bu suretle Hükümetin temini mukadderatı millet ve memleket hususunda sulh konferansında vuku bulacak teşebbüsünün daha emin ve müessir bulunacağı tabiidir.

Bir defa bu nıkatı esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra hâdisatı âhire sebebiyle hâsıl olan ahvali gayri tabiiyenin izalesi maksadiyle bâzı mâruzatı taliyede bulunmaklığımıza müsaadei Sadaretpenahileri istirham olunacaktır.

3 Teşrinievvel 1335

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

İşte bu esasat da anlaşıldıktan sonra arada yazılan yazıları yazdık. Ali Rıza Paşa Erzurum ve Sivas kongrelerinden ademimalûmat beyan etti. «Badehu icabı keyfiyet tetkik edilmek üzere evvelâ bunları bildiriniz» dediler. Cümlelerin malûmu olan beyannameyi kendilerine bildirdik. İşte bunu mütalâa ettikten sonra Heyeti Vükelâ bize Sadrazamın verdiği cevapta tamamen bu esasatı Heyeti Vükelânın kabul ettiği bildiriliyor ve ondan sonra da bizim hakkımızda birtakım takayyüdatta bulunuyordu. Bu takyidatın başlıcası, fevkalâde cereyandan ve hâsıl olan yirmi üç günlük vaziyetin izalesinden sonra Meclisi Mebusan intihabatına müdahale edilmemesi ve umuru muamelâtı Hükümete karışılmaması noktalarına munhasır idi. Bizim verdiğimiz cevabı aynen okursam mesele daha ziyade tavazzuh edecektir.

Makamı Sadareti Uzmaya

4 Teşrinievvel 1335 tarihli cevabi telgrafnamei sadaretpenahileri muhteviyatına nazaran cemiyetimiz heyeti temsiliyesinin vukubulmuş olan mâruzat ve tekâlifinin tamamen tasvip ve kabul buyurulmuş olduğu kemali şükranla anlaşıldı. Ancak tarafı âcizanemizden taahhüdedilmesini talep buyurduğunuz nıkat hakkında berveğhi âti izahatta bulunmaklığımıza müsaadei samilerini rica ederiz. Hükümetin rehberi harekâtında ahkâmı kanuniyeye tamamiyle riayet edilmesi tabii olup heyeti âcizanemizce de bunun tecellisini temin etmek yegâne gayedir. Son zamanda hâdis olan ahvali gayritabiye ve gayrikanuniyenin âmil ve müsebbibi olan Ferid Paşa Kabinesi idi. Bu husus mezkûr kabinenin sukutiyle Heyeti Celilerince ahkâmı kanuniye dairesinde hareket ve Ferid Paşa Kabinesi tarafından ika edilmiş gayrimeşru efal ve harekât esbab ve müvellidatının ref'i için icabeden tedabiri katiye ittihaz buyurulduğu takdirde bizatîhi zâil ve bu yüzden vuku melhuz mehazir ve devamı muhtemel harekâta sebebiyet verilmemiş olur. Cemiyetimizin Heyeti Vü-

kelâyı hazıraya ahkâmı kanuniye dairesinde her türlü taahhüdât ve müzaheratta bulunabilmesi için evvelâ Hükümetin meşru ve kanuni olan teşkilâtı milliyemizi hüsnü kabul eylediğini sarıh ve katî bir lisanla ifade buyurması lâzımdır. Aksi takdirde cemiyetimiz ile Hükümeti merkeziye arasında emniyet ve samimiyeti müte-kabilenin husul bulduğu meşkûk kalacak ve bin-netice mütebayın harekât ve teşebbüsâtın zuhuru melhuz bulunacaktır. Payitaht ile Anadolu'yu yekdiğerinden tefrika heyeti âcizanemiz ve mümessilleri bulduğumuz efradı millet sebebiyet vermiş olmayıp bilâkis Hükümeti sabıkanın Paris Sulh Konferansından vilâyatı Şarkıyenin ve bittamam vâsi bir muhtariyeti haiz Ermenistan olmak üzere kabulü ve Toros hududu Osmanıye gösterilerek iki üç vilâyetin camiai Osmanıye haricinde bırakılması ve payitaht ve vilâyatımızın ekser yerlerinde mütareke ahkâmı hilâfına birçok işgaller ve haysiyeti istiklâlî devlet ve milleti muhil ahvale seyirci kalması ve mevcudiyeti milliyesini muhafazai azmi dindaranesiyle hukuku mukaddesesini müdafaaya kıyâm eden kongre âzasını eşkıya çetesi gibi tenkil maksadiyle Mamuretülâziz vilâyetinde birtakım eşkıya cem'ine bittévessül Sivas ve Mamuretülâziz vilâyetleri ahalisi arasında mukatele esbabını ihzar emrini veren Hükümeti sabıkanın ieraatı gayrimeşruası olmuştur. Aksanı me-malikî Osmanıyenin işgali tehlikesine gelince: Teşkilâtı Milliye izharı mevcudiyet eylediği günden beri hiçbir işgal vâkı olmadığı gibi bilâkis Ferid Paşa Kabinesinin müsamaha ve seyyiatı neticesi olmak üzere ahkâmı mütarekeye mugayir olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz tahliye edilmiştir. Binaenaleyh vahdeti mülkiyeyi heyeti âcizanemiz değil Hükümeti sabıkanın ihlâl eylediği müstağniî arz ve beyandır. Tarafımızdan hiçbir dairei resmiye işgal edilmemiş olduğundan gayrivâkı bir halin tas-hihi gayrivaritdir. Ecanip ile vâkı olan münasebatımız bir şekli siyasiî resmîde olmayıp kuvayı milliyemiz âleyhinde Hükümeti sabıkanın neşriyatı vâkiasının sıhhat ve ademisihhatını tahkik zımında gelen ve payitahtta milletin itimadına mazhar ve kuvayı milliyeye müstenit ve meşru bir Hükümet görmeyen Düveli İtilâfiyenin nezdimize izam eyledikleri birtakım me-murini siyasiyeleriyle vâkı olan temaslardan ibaret olup gayesi âmalı milliyeyi, teşkilâtı milliyenin vüsat ve kudretini, iradei milliyenin şumul ve katiyetini yakinen onlara ibraz ve irae ile milletimiz hakkında celbi hürmet ve itimad temine inhisar etmiştir ki, bu da sulh konferansında mukadderat hakkında muzır değil, bilâkis birçok netayici müfide istihsal edeceği azadei şek ve şüphedir. Mebusan intihabı hakkında Hükümeti sabıkanın verdiği evamiri zâhire

dairelerinde hareket eden mahallî hükümetler henüz defatiri esasiyeyi bile tanzime yeni başlamış olduklarından intihabatta ahalinin hürriyetine tecavüz ve müdahale şimdiye kadar maddeten gayrikabil olduğu gibi cemiyetimiz bir fırkai siyasiye olmadığından ihtirasatı siyasiyeden bit-tamam berî bulunacağını ve intihabatta katiiyen ahalinin içtihat ve hürriyeti vicdaniyesine müdahale etmeyeceğini biddefat beyannameleriyle esasen ilân eylemiştir. Muamelâtı Hükümete iras edilen sekte, ancak muhaberatı resmîyenin inkı-tardır ki, bu da milletin ebi müşfik ve ekremî bulunan Padişahına mâruzat ve istirhamatını takdime mâni teşkiliyle Padişah ve efradı millet arasında bir seddi hail teşkil eden Ferid Paşa Kabinesinin hareketi nâmeşruasının netayici za-ruriyesindendir. Şu noktaya da kemali ciddiyet ve ehemmiyetle nazarı dikkati fehmetpenahilerini celbe mecburuz ki, beyanatı sâmillerinde memleketimizde usulü meşrutiyet icabınca hâkimiyeti millîye cari bulunduğu mezkûr ise de feshinden itibaren Meclisi Mebusanın dört ay zarfında içtimai Kanunu Esasimizin ahkâmı sa-rihasından iken bugüne kadar intihabatın defa-tiri esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Muhtacı izah olmadığı veçhile dört ay zarfında içtimai bir mecburiyeti kanuniye tahtında bulunan Mec-lisi Millînin şu ana kadar ademî içtimai Ferid Paşa Kabinesinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanunu Esasiye bir tecavüzü kat-i-sini teşkil eder ve Kanunu Cezanın maddei mah-susasına tevfikkan bir cinayet addedilerek müse-bipleri hakkında ahkâmı kanuniyenin tamamîi tatbiki hâkimiyeti millîyeyi kabul ve ahkâmı ka-nuniyenin tatbikini kendisi için bir vazfeî kanu-niye ededecek her Hükümeti meşruanın ilk vazifeî mukaddesidir.»

Bundan sonra teferruata ait bâzı noktalar vardır. Efendim! Ali Rıza Paşa bu cevabımızdan sonra birkaç gün ihtiyarı sükût etti. Nihayet üç gün sonra karşınıza muhatabolmak üzere Harbiye Nazırı Cemal Paşa çıktı. Cemal Paşanın verdiği telgrafta Heyeti Vükelânın tamamen âmâlî millîye dairelerinde hareket için teklif olunan şeraitin kâffesini kabul eylediği münde-riyeti ve bilmukabele vukubulan teklifatta Hükümetle hepimizin gayet ciddi ve samimî bir itilâf yapmış olduğu kanaati hâsıl oldu. Fakat bu itilâfın tahakkuku kavlınden sonra Cemal Paşa yeniden bâzı teklifatta bulundu. Kabine namına teklif ettiği mevad haizi ehemmiyet olduğu için birer birer işaret edeceğim.

1 - İttihatçılıkla münasebeti bulunmadığı, 2 - Devleti Osmanîyenin Harbi Umumiye karış-ması doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde tâyini esamî suretiyle bâzı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücazâtı kanuniyenin tatbiki, 3 - Her nevi cinayat faillerinin tecziye-den kurtulmıyacağı, 4 - İntihabatın serbest cere-yan edebilmesine dair teminat istiyordu.

Buna verdiğimiz cevap serd ettiğimiz mütalâat şöyle idi :

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C - 9/10/1335 mâruzatı cevabiyede bulun-madan evvel Heyeti Temsiliyenin Kabine erkânı muhteremesi hakkında hissi hürmet ve hüsnü zan perverde eylediğini ve müdavelei efkâr ve teatî mütalâatta tarafeynin safiyet ve samimi-yeti rehber ittihaz edildiğine kanaat olunduğu-nu arz eylerim. Vesaiti muhtelif ile tamimi lüzumlu görüldüğü emir ve işar buyurulan dört madde hakkında Heyeti Temsiliyenin noktai na-zar ve mütalâatı berveçhi âti mâruzdur :

Rum ve Ermenilerle İngilizler başta olmak üzere Düveli İtilâfiyenin ve bunların seyyiatına alet olan sâkıt Ferid Paşa Kabinesinin vahdeti millîye ve saadeti vatana mâtuf her nevi teşeb-büsât ve hareketi meşruai millîyeyi alelittlak İt-tihatçılıkla ithamı bir meslek edinmiş oldukları cümlece malûmdur. Teşebbüsât ve teşkilâtı mil-lîyemizin İttihatçılıkla hiçbir alâka ve münase-beti olmadığı bedhahandan gayri gerek millet ve gerek temasta bulunan ecanibçe taayyün ey-lemiş olduğu halde mahza buyurduğunuz sui-telkinat ve işaatı bertaraf etmek maksadiyle Si-vas Umumi Kongresinin birinci celsei içtimanda müzakerata başlanmadan evvel umum murah-haslar İttihad ve Terakki Cemiyetinin ihyasına çalışılmıyacağına dair âlenen birer birer tahlif edilmiş ve bu yemin sureti her tarafa neşir ve ilân olunmuştur. Bundan başka münasebet düş-tükçe ve bilhassa ecanible temaslarda bulunul-dukça bu noktaya ehemmiyeti mahsusa atfolu-narak beyanat ve izahatı lâzimedede bulunulmak-tadır. Maahaza tavsiye buyurulduğu veçhile bu bapta yine fırsat çıktıkça beyanat ve neşriyat-tan geri kalınmıyacaktır. Yalnız bu mesele şekli zâhîrisinden sarfınazar edilirse mahiyeti esasiyesi itibariyle ehemmiyeti mahsusayı haiz-dir. Bu cihetle sırf Kabine âzayı kiramı ile tea-tîi efkâr ve Heyeti Celilelerinin bu noktadaki kanaati hâkimesini istimzaç maksadiyle bu Heyeti Temsiliyenin mütalâasını arz etmeyi lü-zumlu görmekteyiz. Biz anasırı gayrimüslime ile İtilâf Hükümetinin makasatı siyasiye tahtında gördükleri alelittlak İttihatçılık düşmanlığını esas itibariyle doğru görmüyoruz. İttihatçılardan seyyiatı idaresi ve suiistimalleri ile mem-leketi harabeye sürükliyenlerden ibaret bir hizbi kalil vardır ki, işte asıl millet ve bizim nazarı-mızda müttehem olanlar bunlardır. Yoksa İtti-had ve Terakki mensûbininden olup muhafazai bitarafi etmiş, fenalığa âlet olmamış ashabı na-musun bu suretle suizan altında kalması ve bil-hassa her millette olduğu gibi nikkü bedi lüzum-lu derecede temyiz edemiyen alelümum avam kısmının dücarı töhmet olmasını doğru görme-dikten başka memleketin âsayış ve intizamı dâ-hilisi ve âtisi itibariyle de tehlike addeyiyoruz.

Binaenaleyh, Kabinenin bu maddeden ruhu maksadı ne olduğunu izah buyurmanızı hassatan istirham ederiz.

2. İkinci madde muhteviyatına gelince : Bu husus şayanı teemül ve muhtelif suretlerle münakaşaya kabiliyetlidir. Meselâ, mütalâai âtiye dahi vârittir. Gayrikabili tamir felâket ve netayici elimeye müncer olduğundan bugün milletin ademimemnuniyetini celbeden Harbi Umumiye iştirak etmemek elbette son dercede şayanı arzu idi. Fakat buna imkânı maddi mevcut değildi. Çünkü ademi iştirak müsellâh bir bitarafılığı, yani boğazların mesdud bulundurulmasını icabettiriyordu. Halbuki vatanımızın mevkii coğrafisi, İstanbul'un vaziyeti sevkülceyşivesi Rusların İtilâf hükümetleri yanında ahzı mevki etmiş olması bizim seyirci kalmamıza asla müsait değildi. Bundan başka müsellâh bir bitarafılığın idamesi için paramız, silâhımız, sanayimiz, hulâsa lâzım olan vesaitimiz mevcut değildi. İtilâf devletlerinin ve bilhassa İngilizlerin para vermemesinden sarfınazar gemilerimizi zabıt ve milletin dışından tırnağından arttırarak biriktirdiği inşaatı bahriyeye ait yedi milyon liranızı gaspeylemeleri (Abdülkadir Kemâlî Bey: Kahrolsunlar) ve Düveli İtilâfiyenin ilânı harble beraber bizim harbe duhulümüzden daha dört ay evvel tamamen Hükümeti Osmaniye zararına bir Ermenistan Cumhuriyeti teşkiline karar verdiklerini ilân eylemiş olmaları ve hattâ Bolşeviklerin neşrettiği gizli muahedattan anlaşıldığına göre İstanbul'un Çarlık Rusya'sına vâdedilmiş olması harbe itilâf devletleri aleyhine girmekliğin gayrikabili içtinabolduğunu gösterir delâili vazihadandır.

Bir de İngiltere ve Fransa'nın kendisine İstanbul'u vadeyledikleri Rusya dururken Balkan Harbi meşumundan sonra hiçbir kıymeti askeriye mevcudiyeti millîye atfeylemedikleri milletimizi kendilerine iltihak eylemiş farz etsek bile tercih edeceğini tasavvur eylemek elbette doğru olamaz. Harbe girmekliğimizi bir hiyanet telâki eylemek ve koca bir milleti dört beş kişinin baziçesi olacak derecede addeylemek fikrimizce lehimizde bir faideyi mucibolmak şöyle dursun, bilâkis sâkıt Ferid Paşanın Paris'te Avrupa'dan merhamet dilenmek efkârı sakımanesi ile serd eylediği beyanatı zelilânesine Klemanso'nun vermiş olduğu hakaret âlud cevabın maazallah bir kere daha işitilmesine sebeb olabilir. Binaenaleyh, merdane bir surette hakikati söylemek ve kahramanca harbeden bu koca milletin mağlubiyetinin netayici zaruriyesine katlanmakla beraber hareketin einayet telâkki ve bu yüzden ittiham ve teşkiye edilmesini kabul etmemek en salim ve en hayırlı bir prensip telâkki olunabilir. (Bravo sesleri ve alkışlar).

Harbin müsebbipleri hakkındaki noktaya gelince: İlâni harb gayrimesul olan zatı Şa-

hanenin hakkı olduğuna ve o zamanki kabinenin ilânı harbden dört ay sonra içtima eden meclisi millîde verdiği izahat üzerine alkışlarla mazharı itimat olmuş bulunmasına nazaran mesele Divanı Âlinin tetkikinden geçmeden alelittlak şu veya bunun aleyhine ithamata kalkışmakta isabet olmayabilir.

3. Harb esnasındaki suidarelerin meydana çıkarılıp teşziyesi, vatanımızda mesuliyetin büyük ve küçüklere siyyan olduğu, kanun devrinin bitarafane ve kemali adlû hakkaniyetle başladığını idrak etmek ahassı âmâlimizdir. Fakat biz bunun birçok münakaşata sebeb olan kâğıt üzerinde, reklâm tarzında neşrinden ziyade bilfiil tatbikiyle yarü ağyara izharını daha muvafık ve faydalı görüyoruz.

4. İntihâp hakkındaki nıkatı nazarımızı sureti berveçhi âti beyanname ile neşir ve ilân eylemiştik, bu bapta vâridolacak başkaca mütalâat varsa emir ve işarını istirham eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

Efendim, Ali Rıza Paşa Kabinesi ile cereyan eden mühimce muhaberat burada hitam buluyor. Fakat bu son günde kabine, Heyetimiz ile yakından görüşmek ve teferruat üzerinde anlaşmak için Bahriye Nazırı Salih Paşanın bizimle mülâkatını tensibetmişti ve Amasya'da kendileriyle mülâkat ettik. Salih Paşa Hazretleriyle heman üç gün üç gece devam eden mülâkatımız esnasında demin izah ettiğim kongrelerin tesbit ettiği prensipler ve teşkilât nizamnamesinin mevaddı mühimmesi birer birer okundu ve münakaşa edildi ve tamamen müttehid kalındı ve müzakeremiz aynen zaptolunuyordu ve binnetice de Salih Paşa Hazretleriyle ve kongre namına kendileriyle mülâkat eden heyet tarafından imza edilmiş ve muvafık kalınmıştı. Bunu aynen okumuyacağım. Arz ettiğimden ibaretir. Bütün maddeler okunmuş, yalnız Meclis-i Millînin tasdikine tâbidir. Bu müzakerenin tafsilâtından sarfınazar edeceğim. Yalnız Salih Paşa Hazretlerinin imza vaz'ettikleri zabıtnamede bizim esasatımızda mündericolmıyan bir mesele mukayyetti. Oraya nazarı dikkati âlilerinizi celbedeceğim. O mesele, efendiler Meclisi Millînin mahalli inikat ve içtimaı meselesiydi. Vaziyeti umumiyemiz, İstanbul'un hali hususisi müzakere ve münakaşa edildi. O fıkraları aynen okuyacağım.

Bundan sonra Sivas Kongresinin 4 Eylül 1335 tarihli mukarreratın teşkilât kısmına ait on birinci maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve sahai faaliyeti hususu mevzuubahs oldu ve bu maddede irade-i millîyeyi hâkim kılacak olan Meclisi Millînin hukuku teşriye ve murakabesine emniyet ve ser-

besti ile sahibolduktan ve bu emniyet Meclisi Millîce teyidedildikten sonra cemiyetin şekli kongre kararıyla tâyin edileceği musarrahtır. Burada mevzuubahsolan kongrenin şimdiye kadar vukubulan Erzurum ve Sivas kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrut değildir. Cemiyetin programını kabul eden Mebusan, cemiyetin nizamnamesinde musarrah olan murahhaslar ad ve telâkki edilerek akdedecekleri içtimai mahsus kongre makamına kaim olabilir.

Meclisi Millînin İstanbul'da tamamen hali-emniyette serbest olarak icrayı vazife edebilmesi şarttır. Bunun şeraiti hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemmül edildi. İstanbul'un ecnebi tahtı işgalinde bulunması hasebiyle mebusanın vazifei teşriyelerini hakkiyle ifaya pek müsaïdolamıyacağı fikri hâsıl oldu. 1870 seferinde Fransızların Liyon'da ve ahiren Almanların Vaymar'da yaptıkları veçhile sulhün akdine kadar muvakkaten Meclisi millînin Anadolu Şahanede Hükümeti Seniye'nin tensibedeceği emin başka bir mahalde içtimai muvafık görüldü. Meclisi Millînin içtimaidan sonra derece emniyet ve mahfuziyeti taayyün edeceğinden emniyeti tamme görüldüğü takdirde cemiyet heyeti temsiliyesinin ilgasiyle teşkilâtı hazırasının hedefi mesaisinin tâyini bâlâda tasrih olunduğu veçhile kongre makamına kaim olacak olan içtimai mahsusta kararlaştırılacaktır.

Mebusanının intihabında serbestii tam bulunması lüzumu Hükümeti seniyece emir buyurulmuş olması hasebiyle intihabatın icrasında cemiyet Heyeti temsiliyesince edna bir müdahale vâkı olmamaktadır.

Efendim, Salih Paşa Hazretleri bu zabıtnameye vâz'ı imza ettikten sonra dediler ki, bu noktaya Meclisi Millînin mahalli içtimainın İstanbul'dan hariç mahalde olması noktasına vükelâyî sairenin muvafakat edeceklerine emin değilim, vakıa ben Kabine namına buraya geldim ve Kabine namına sizinle müzakere ediyorum, onların mütevakki davranacaklarını zannediyorum. Ancak, ben viedanen, aklen, kanaaten buna kaaniim, dediler. Bu kanaati viedaniyemi bütün Heyeti vükelâyâ, Zati Şahaneye anlatmaya gayret edeceğim, şayet bunu kabul ettiremezsem bu hakikati mahza karşısında tekrar Hükümet, Meclisi Millînin İstanbul'da içtimainı emrederse bu mesele benim için bir namus meselesidir, bunun için terki mevki etmek mecburiyetindeyim, dedi. Fakat zannedirim terki mevki etmemiştir. Salih Paşanın tahmin ettiği gibi kendilerinin İstanbul'a avdetini mütaakıp bu defa Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından yine kabine namına vürüdeden bir telgrafta bu mesele mevzuubahs oldu. Pek esaslı olduğu için telgrafi aynen okuyacağım :

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim edilecektir.

Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleriyle Amasya'da vâkı olan müzakerenin hüsnüneticeye ictirarı Heyeti Vükelâca mucibi memnuniyet oldu. Yalnız mebusanın payitahtı hilâfet ve saltanatın gayrı bir mahalde içtimai fevkalâde haizi ehemmiyet ve hatarnak görüldüğünden bu bap-taki mütalâat berveçhi âti arz olunur :

Evvelâ, İstanbul'da Meclisi mebusanın içtima etmemesi için gösterilen sebep payitahtta Düveli mütelife kuvayi berriye ve bahriyesi bulunduğundan müzakeratın serbestii cereyanı hakkiyle temin olunamıyacağı ve bâzı mebusların reylerine bile taarruz vukuu muhtemel olduğu mütalâasıdır.

(Handeler)

- ... ki, bizim mütalâamızdır. - Halbuki Düveli itilâfiyenin cümlesi meşrutiyetle idare olunduğu cihetle Mecalisi milliyenin her türlü taarruzdan masuniyeti onlara bittabi takdir olunacağı gibi böyle bir muamelenin âlemi medeniyet nazarında ne derece süi tesir hâsıl edeceği de kendilerince malûmdur. Binaenaleyh, Meclisi mebusanın selâmeti müzakeresinin haleldar edilmesi vârit değildir. Düveli itilâfiye tarafından şahıslarına karşı bir muamele vukuu melhuz olan zevat esasen pek mahdut olduğundan bu zatların selâmeti mülk ve millet için bir fedakârlık daha ibraziyle mebusluktan istifa etmeleri suretiyle bu mahzur dahi refi ve izale olunabilir ve böyle bir eseri ulüvvü cenabı hamiiyetlerinden bihakkın muntazardır.

Saniyen : Bu anı buhranda Vükelâyî Devlet ve milletin daima yekdiğeriyle temasta bulunması ve yeknazar, yekvücdolarak içinde bulunduğumuz bâdirenden tahlisi vatan vesailine çalışmamız lâbüddür. Meclisi mebusanın taşrada içtimai halinde vükelânın kısmen ve devairi Hükümetin dahi oraya nakli icabedeceğinden bunun usret ve ademiimkânı ile beraber, merkezi Hükümetin nakline bir mukaddeme yolunda telâkki edileceği vârestei ityandır. Vükelâ ile mebusan daima yeğdiğeriyle temasta bulunmak mecburiyetinde olduğundan vükelânın İstanbul'da ve mebusanın taşrada bulunması mümkün değildir. Hattâ İstanbul'a en karib olan bir Bursa bile mahalli içtima olsa vesaiti nakliyenin haline nazaran muntazaman ve vaktü zamanıyla gidip gelmek ve kuyut ve vesaiği getirip götürmek hemen kabil değildir. Hususiyle Sadrazam Paşa Hazretleriyle Dahiliye ve Hariciye nazırlarının Meclis ile daima münasebatta bulunması ve İstanbul'dan da ayrılmaması lâzım olduğundan bu iki zaruretin telifi müstahil olur.

Salisen : Meclisi mebusanın taşrada içtimai İstanbul'dan başka bir merkezin daha ihdası mânasını işrabedeceğinden mâada İstanbul'un

henüz mukadderatı katiyen taayyün etmediği cihetle daima müterakkı bî fırsat olan âdaya ve bahusus Venizelos ve emsaline muzır propagandalar yapılmak için vesile ihzar eder. İstanbul Düveli saire payitahtlarına makuys değildir. Yalnız Osmanlıların payitahtı olmayıp yüz milyonlarca İslâmın teveccühgâhı ve kıblei âmâli bulunduğu cihetle her ne suretle olursa olsun müstakillen merkezi Hükümet olmak şerefini kaybedince Saltanatı asırdidei Osmaniye'nin Avrupa'dan infikâkiyle bir Asya emareti haline sukut eyleyeceğinden erbabı kin ve garaza yeni bir silâh vermemek için bilecümle kuvayı memleketin İstanbul'da cemi bahusus bu zaman mutlak elzemdir.

Rabian : Bâzı fırakı siyasiye ile anasırı gayrimüslimenin intihabatın bitarafane iera olunmayacağı zannında bulunarak intihabata iştirak edip etmemekte hâlâ mütereddîd iken Meclisin Anadolu'da temerküz edeceği ve Meclisi mebusanın teşkilâtı milliye mensubinine münhasır kalacağı fikrine takviyet verir. Bu sebeple onların intihabata iştirak etseler bile mebusanın kısmen Anadolu'ya gitmekten ictinap ve İstanbul'da toplanmak sadasını ilâ etmeleri de vâridi hatır olmakla bu suretle Meclisi mebusanın ikiye ayrılarak her ikisinde nısbı ekseriyet vücuda gelemiyerek kararların sahîh ve muteber olmaması neticei elîmesi hâsıl olur ve bu suretle ahvali umumiye ve hususiyemizi tefahhusu mütemadi altında bulunduran ve Türkler kendilerini idareye ve muhataralı zamanlarda bile ittifaka muktedir değildir dâvasını ispat için delil aramakta olan düşmanlara girizgâhı mekal verilmiş olur. Zaten konferans huzuruna çıkmamız ve orada hüsnü kabule mazhar olmamız efradı milletin hemdesti ittifak olmasına ve Hükümetin de böyle bir kitlei müttehîdeye istinat etmesine mütevakkıf bulunduğu muhtacı izah değildir.

Meclisin Anadolu'da içtimai şayiası şimdiden birtakım güftügülere ve ecanip tarafından envai tefsirata yol açtığı cihetle bunun avakı bî vahîmesini kemali ehemmiyetle nazarı dikkatte bulundurmak lâzımdır.

Harbiye Nâzırı
Cemal

İşte Efendiler, Ali Rıza Paşa Hükümetinin Meclisi Millînin İstanbul'da inikadı lüzumuna dair serd ettiği esbab ve mütalâatı bundan ibarettir.

İşte bu noktai nazar şahıslarına bile tecavüz vukubulduğu mütalâasıdır ki bizim bütün bu mütalâaya karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz noktai nazarlar şunlardır: Bugün Payitahtı Saltanatı Seniye Meclisi Millînin içtima etmesi fikrini tensip etmeyenlerde umumiyetle hemen hemen aynı noktalara istinaden serdi mü-

talâat eylemişlerdir. Bizim bütün bu mütalâata karşı cevap olmak üzere 29 . X . 1335 tarihli bildirdiğimiz noktai nazarlar şunlardır:

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine
Sivas

29 . X . 1335

C. 27, 28 Teşrinievvel 1335 tarihli ve (300, 301) numaralı şifrelere: Bugün Payitahtı Saltanatı Seniye ve makarrı Hilâfeti İslâmiyemiz olan İstanbul düşman donanmasının topları ve kuvayı işgalıyesi altında, düşman polis ve jandarmasının fiilî müdahale ve iştiraki tahtında bulunuyor. Matbuat mütelifin tarafından murakabe, hukuku şahsiye ve içtimaiyemiz bunların tazyiki altında, kabine erkânı muhteremesine varıncaya kadar giren ve çıkanlar ecnebi muayene ve teftişine tâbi bulunmaktadır. Bütün mânasiyle Payitahtı saltanat ve hilâfetimiz hali muhasarada olup hâkimiyetimiz burada manen, fiilen gayri caridir. Buna bir de Rum ve Ermenilerin Hükümeti tanınamalarını ve itilâf Devletlerine istinadederek âdeta hali isyanda ve birtakım teşkilâtı mefsedetkâranede bulunduklarını ilâve edersek Payitahtımızın içinde bulunduğu vaziyeti elîme ve hatarnaki tamamen tavsif eylemiş oluruz.

Binaenaleyh bütün bu haksiken muamelâtı ve hâlâtı tafsîl ve izah ile Avrupa'dan, efkârı umumiyei cihandan hak ve adalet talebedecek ve teminine çalışacak olan Meclisi Millînin İstanbul'da ifayi vazife etmesine bizce imkân mutasavver değildir.

Devleti itilâfiye meşrutî birer Hükümet olduğu binaenaleyh Meclisi Millîmiz aleyhinde teşebbüsatta bulunmayacakları hakkındaki mütalâatı tamamen bir hüsnü zan telâkki eylemeye mecburuz. (Alkışlar) Ancak Avrupa Devletleri milletimizi meşrutiyet ve hürriyeti müdrîk, reşît bir millet olarak ad ve telâkki etmiş bulunsalardı bu mütalâa vârit ve doğru olabilirdi. Halbuki hakikat tamamen bu hüsnü zannın aksine tecelli etmiş ve etmektedir.

Vâzülimza oldukları, mütarekename ahkâmına mugayir icraatları ve Hükümetin hakkı kazasına tecavüzleri bizi insan telâkki eylemediklerine ve verdikleri söze riayet etmemeyi bize karşı muhalifi namus bir şey addeylemediklerine delildir.

Birkaç kişinin şahıslarına karşı yukuuna ihtimal verilen muamelenin sebebi bu zevatın Devlet ve milletin ve Makamı saltanat ve hilâfetin istiklâl ve tamamisi uğrunda mûcâhede ve mesaileri ise bunlardan başka aynı ruh ve kanaatte bulunan zevatı sairenin de hedefi taarruz olmayacağını kestirmek ve temin eylemek birtabi mümkün olamaz. Binaenaleyh bu hal tek-mil Meclisi Millî aleyhinde vâkı olabilir.

Esasen yukarıda arz ve tafsîl eylediğimiz

vechile İstanbul meşgul ve tehlike fiilen mevcuttur. Meclisi Millinin içtimanın ise emniyeti mutlaka içinde bulunması şartı evvel ve esastır. Bu sebeple taşrada emniyeti tamme mevcut olan bir mahalde içtima bir zarureti katiye halinde görülmektedir.

Meclisin inikat ve sulha kadar muvakkaten taşrada içtimai halinde izah buyurulan mehazirden vükelânın kısmen ve aleddevam Dersaadeti terketmeleri zarureti mevcut değildir. Bâzı nazırların gidip gelmeleri veya komiser bırakmaları Merkezi Hükümetin nakli mânasını hiçbir vakit tazammun edemez. Bundan maada Meclisi Millinin taşrada içtimai bir zarureti katiyeye müstenidolacağından İstanbul'dan başka bir merkez daha ihdası mânasını da işrabetmemesi lâzımgelir. Bilhassa mukadderatı meşkûk olan İstanbul'un aneak mukadderatı malûm ve emniyeti mutlaka içinde bulunan bir mahalden tahlise çalışılması maksadı temin edebilir. Venizelos'un Atınayı emin göremediğinden Heyeti İeraiyeyi bile Selânik'te teşkil ve tesis eylemesi Yunan Payitahtını tehlikeye koymayıp bilâkis tahlis eylediği, bâzı vakayiyile malûmdur. Ferid Paşanın Sadrazam ve Hariciye Nazırı iken Avrupa'da aylarca kalması muamelâtı Hükümetçe mahzurlu telâkki edilmediğine göre zarureti fevkalâde yüzünden Hükümeti hâzıra ricalinin icabettikçe Meclisi Millinin bulunacağı mahalle gelip gitmelerinde hiçbir mahzur olmayacağı tabiidir. Bu içtimai haricte olmasından dolayı Venizelos ve emsali düşmanların propagandada bulunacakları pek tabii görülmektedir. Çünkü bu içtimai kendi zararlarına olacağını şimdiden kestirmekte oldukları şüphesizdir. Salih Paşa Hazretleriyle bu bapta görüşüleli iki gün olduğu halde mahalli inikadın daha evvel mehafili eenebiyede dahi mucibi mübahaset olmuş bulunduğu anlaşılıyor ki, aynı nukatı nazardan bu da pek tabiidir. Her halde eenebilerin milletimizin derecei idrakini anlamak hususunda tefahhusatta bulundukları muhakkaktır.

Mesrutiyeti ve hukukunu müdrik olan hiçbir milletin düşman içinde, düşman tazyiki altında kendi hukukunu müdafaa etmek üzere içtima etmek istiyeceğini kabul etmek doğru olamaz. Bugün İstanbul'da içtima etmek istemek bileümle kuvayi memleketi burada cem etmek, bu kuvvetleri meflûç kılmak, neticede intihara kasdetmek demektir. Bundan maada Meclisi Millinin bu vaziyet altında Payitahta toplanması milletin İstanbul'un işgali hazırını, mevkii fiile konmuş olan mütelifin hakşikenliklerini aynen kabul eylemesi demektir. Halbuki haricte içtima edilmesi aynı zamanda Payitaht vaziyeti hâzıra elîmesini de cihana karşı alenen ve fiilen protesto edilmiş olması faidesini haizdir.

Zatı Akdesi Hilâfetpenahinin İstanbul'da bulunmaları cihetiyle Meclisi Millinin taşrada bu-

lunmasından dolayı Makamı Hilâfet itibariyle enzarı İslâm'da bir tebeddül ve tesir vukuu gayrivârittir. Çünkü Meclisi Milli milletimizi temsil eden heyetten ibarettir. Hattâ küşat için Zatı Hümayunun bir vekil tayin buyurmaları da mümkündür. Hem bu suretle âlemi İslâm Meclisi Millinin makarrı Hilâfette toplanmaya cesa-retyabolmadığını görmekte bu makamı mukaddesin düşman tehlikesi altında bulunduğunu hissedecektir ki taydası derkârdır.

Anasırı gayrimüslimeye gelince, bunlar daha Tevfik Paşa Kabinesi zamanında intihabata iştirak etmiyeceklerini ilân eylemişlerdir. Bunların iştirak etmemeleri kendi zararlarından başka bir netice vermez. İnşallah, vatan ve millet naili istiklâl olunca ister istemez aynı hukuk dâhilinde Osmanlı vatandaşı olarak oturmaya mecburdurlar.

Fırakı siyasiyei sairemizden bazılarının Anadolu'yu istememeleri bittabi Kuvayi Milliye tesiri altında kalmak endişesinden olacaktır. Halbuki milletin asıl kâhır ekseriyetini temsil eden milliyetperver mebusan da İngilizlerin tesiri ve tazyiki tehlikesinden dolayı İstanbul'u istemiyeceklerdir. İstanbul'un çıkaracağı mahdudülmiktâr mebusanın bir kısmı mühimmi hiç şüphesiz milletle beraber olacağına nazaran taşraya geleceklerdir. Hattâ hiç gelmiyeceğini farz etsek ve Meclisin ikiye ayrıldığını kabul eylessek bile nisap hususunun İstanbul'a mı, yoksa taşraya mı ait bulunacağını tabii şimdiden kestirmek mümkündür. Esasen bu gibi zan ve teerddüde düşecek mebusların menafii mülk ve millet uğrunda ifa suretiyle fedakârlık ibraz eyliecekleri memul ve muntazardır. Aydın taraflarından intihabata dair vâkı olduğu işar buyurulan şikâyet Yunan işgali altındaki aksamı memalikimizden ise, bunun Rumlar tarafından yapıldığına hiç şüphe edilmemekte ve pek tabii görülmektedir. Haksız işgal olunan bu muazzez vilâyetimizin Meclisi Milliye mebus gönderebilmesi ahassı âmâlimizdir. Bu suretle millet bilfiil işgali tanımadığını ve bu zengin topraklarından ayrılmaya asla razı olmadığını dünyaya ispat edecektir. Buna Hükümetin de resmen müdahale etmesini, İzmir, Valisine, keza Adana, Musul vilâyetleriyle Maraş, Antep, Urfa sancaklarına resmen intihabat için katî emirler vermesini siyaseti hazıranın icabatı mâkulelerinden ad ve telâkki eyleyiz. Heyetimizin verdiği sözü tutan zevattan müteşekkil olduğuna itimat buyurulmasını hassaten istirham eyleyiz. Daha itilâf husul bulduğu gün, bütün mevcudiyetimizle müzaheret ve muavenetimizi arz ve vadetmiş, keyfiyeti bütün millete tamim eylemiştik. Aradan yirmi bes gün geçti. Bu müddet zarfında bütün efal ve harekâtımızla vezaifi Hükümeti teshile, kuvvei Hükümeti tarsine çalışıyoruz. Buna rağmen Kabinenin hâlâ hulûsü niyatımızdan şüpheli bulun-

ması, el'an ieraat namına adım atmamış bulunması teessürümüzü mucibolmaktadır, bittabi teşkilâtı milliyedeki maksadın meşruiyeti kabul ve ahkâmına tevfikân idarei hükümeti vait ve tekeffül eden hükümetin, teşkilât lâvğını ve nizamnamemizde musarraha olan heyeti temsiliyenin faaliyeti hazırasının tadilini talebedeceğini hatıra getirmiyoruz. Bu halde nasıl mukavemet ve müzaheret talep buyuruluyor? Bu cihetin tavzihan izahını istirham eyleriz.

Bilâkis Heyeti Temsiliye Ferid Paşa Kabinisinin yapmış olduğu haksızlıkların tamiri cihe-tine el'an gidilmemiş olmasını görmekle müte-azzi bulunmaktadır. Meclisi Millî hakkında Heyeti Temsiliyemizin nukatı nazarını berveçhi balâ arz eyledik. Maahaza hattı harekâtımızı ef-kârı umumiyei millet üzerine istinadettirmek bizlerce düsturülhareket olduğundan bilûmum vilâyat heyeti merkeziyesinin bu baptaki nukatı nazarı da ayrıca sorulmuştur. Neticeye göre ha-reketimiz tabiidir efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bizim bütün bu mütalâata karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz noktai nazarlara şunlardır : Bugün payitahtı saltanatı seniye ve Meclisi Millînin İstanbul'da içtima etmemesi fikrini tensib-etmiyenler de umumiyetle hemen hemen aynı noktaya istinaden serdi mütalâa etmişlerdir. Bundan sonra Rıza Paşa kabinesi noktai nazarında ısrar etti. Bu mütalâat o zaman yalnız bizim heyetimizin noktai nazarı idi. Bittâbi kararî katî kabulü mahiyetinde değildi. Onun için muhtelif vesâile bütün milletin efkâr ve temayülâtını anlamaya çalışıyordum. Burada olduğu gibi tasrih ve teşrih ettik ve sorduk, mahalli içtima neredede olmalı? Vürüden cevaplarda her tarafta sureti umumiyede bu vaziyet idrak edilmisti. **Hakikaten İstanbul'da içtima felâketi bârize olduğu herkes tarafından itiraf edilmisti.** Ancak ortada bir mesele vardı, o da Hükümeti merkeziyenin ademimuvafakati! Meclisi Millînin Meclisi Millî olarak Anadolu'da daha emin bir mahalde içtima edebilmesi bittâbi Hükümeti merkeziyenin muvafakatine ve zatî şahane-ye arzı hal ve hakikatle istihsal edilecek iradei seniye mütevakkıf idi. Mebuslar hariçte toplanır, Âyan oraya gelir ve Meclisi Millî halinde içtima eder; bu olmadıkça Meclisi Millînin Meclisi Millî olarak içtimama maddeten imkân kalmamıştır. Bu mesele bize fevkalâde mühim olduğu için arz ettiğim gibi istimzaca tevessül edilmekle beraber Sivas'ta sahibi salâhiyet bâzı zevat ile bilhassa bütün kumandanların huzuriyle bir içtima fevkalâde yaptık. Aynı neticeye vâsıl olduk. Bu neticei katiyeye göre bir şey vardı. O da mebusanın kâffesi aynı kanaatle vaziyeti tehlikeli görüp kendiliğinden hariçte bir yerde içtima etmesi! Bittabi

bu heyet Meclisi Millî olamazdı, belki bir Millet Meclisi olurdu. O mahiyette olmamakla beraber, fakat böyle olsa dahi basit bir kongre halinde toplanmış olsa idi yapabileceği vazifeden daha büyük vazife ifa etmiş olacaktı ve benim kanaatim mebusan İstanbul'a gitmeseydi, Meclisi Mebusan orada içtima etmeseydi, hariçte emin bir yerde toplanıp orada bütün memleketi, bütün milletin payitahtın mukadderatını muhafaza etmiş olsaydı, İstanbul işgal olunmazdı.

İstanbul'un işgaline sebebi yegâne Hükümetin birtakım vâhi ve çürük mütalâata saparak zaif göstermiş olmasından dolayıdır. Meclisi Millînin hariçte inikadî lüzum ve zarureti anlatmaya muvaffak olamadıktan sonra artık serdi mütalâattan sarfinazar ettik. Yalnız yine bu felâketin zuhura geleceği kanaati baki olduğundan bâzı tedabir yapmakla vazifei vataniyemizi ifaya kavuştuk. O tedabir cümlemizce mâlûmdur. Hiç olmazsa mebuslar İstanbul'un o tesmin edici muhitine, havasına girmeden evvel haricinde bir-biriyle görüşsünler, tanışsınlar, ve birbiriyle müdavelei efkâr ederek tenevvür etsinler. İşte bu maksatla Erzurum'da, Trabzon'da, Samsun'da hulâsa muhtelif merkezlerde, biliyorsunuz, mebusların toplanması, muntaka muntaka İstanbul'a girecek mebuslardan - ve bundan fazla olarak da rica ettik - Ankara'ya mümkün olabilenler gel-sin de müdavelei efkâr edelim. Bu tedabirin birincisi ve gerek ikincisi kısmen oldu, buraya gelen mebusanı kiramla müdavelei efkâr edildi, bütün bu acı ihtimaller mevzuabahsoldu ve âtiye ait bâzı tedabir de düşünüldü. Hatırladığıma göre her şeyden evvel Meclisi Mebusanda bir grup vücuda getirmek şart telâkki edildi. Çünkü Mebusanın Heyeti Umumiyesi mütesanit bir halde bulunmazsa hiçbir maksadın müdafaa ve muhafazasının imkânı kalmazdı ve yine burada görüşülmüştü ki, teşekkül edecek grup bütün mânasiyle vuzuhiyle ve zavahiriyle Kuvayi Milliyeye müstenidolacaktır, bütün dünya bilecektir; bu mebuslar milletin kuvvetine istinad-etmekten korkan mebuslar hiçbir kimsenin indinde, muteber olamaz (Sürekli alkışlar).

Burada müzakereye iştirak eden rüfekamız bu hakikati tamamen teslim etmişler ve o suretle İstanbul'a gitmişlerdir. Fakat hariçte görüldüğüne nazaran bu kararda katiyetle sebat edilmiştir. Ve sebat edilemeyişinin sebebini de arz ettiğim gibi zahiren Kuvayi Milliyeye mensup telâkki edilmesidir. Her iki tarafa müteveccih bir cephe gibidir, o zaman nasıl oldu? Efendiler! Haricen hükmolundu ki, bu milletvekilleri teşkilâtı milliye denilen şeyle o kadar alâkadar değil, o halde ya teşkilâtı milliye yoktur veya zayıftır. Şayanı havf bir şey değildir. Voyahut varsa bile bu mebusan ile onun alâkası yoktur, binaenaleyh her iki taraf için zayıf bir kuvvet hükmolundu, hem de Kuvayi Milliye'nin ehemmi-

yeti ıskat edilmiş oldu, işte düşmanlarımız bundan fevkalâde cesaret aldılar, artık Kuvayi Milliye'den korkmadılar, artık Meclisi Mebusanı teşkil eden heyeti muhteremeden de korkmadılar. Efendim, son bir parça vardır, müsaade bu-

yorur musunuz? (Yemekten sonra, sesleri... Bunu mütaakıp saat kaçta içtima sadaları).

REİSİ SİN — Saat üçte.

Kapanma saati : Z. S. : 1

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma saati : 3 badezzeval

REİS — Reisi Sin Şerif Beyefendi

KATİBİ MUVAKKAT : Cevdet B. (Kütahya), Muhiddin Baha B. (Bursa)

REİSİ SİN ŞERİF B. — Meclisimizi tekrar küşadettim.

MUSTAFA KEMAL Ps. (Mevkii hitabete gelerek) — Muhterem arkadaşlarımız, İngilizlerin mevcudiyetimizi imha etmek için tatbikine tevessül ettikleri gizli ve kirli namütenahi tedabir aldığını cümlelî bilirsiniz. İşte bu cümleden olmak üzere İngilizler İstanbul'da heyeti teşriiye-mize taarruz hazırlığı olmak üzere daha evvelce heyeti icraiye taarruz etmeyi tasmin etmişlerdi. Bu taarruzun en bâriz şekli Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa ile Erkân Harbiye Umumiye Reisi olan Cevad Paşaya karşı yaptıkları taarruz idi. Cümlelî malûmdur ki, İngilizlerin bu iki zatın menafii hakikiye millete mutabık olan ef'al ve harekâtını kendi menfaatlerine muzır olduğunu gördüklerinden bir defa bunları ıskat etmek istediler. Fakat aynı talepte Devleti Aliye Osmaniyenin kuvvei icraiyesine de bir darbe vurmak istediler ve Ali Rıza Paşa kabinesine bu teklifi yaptılar. Ali Rıza Paşa kabinesi bu teklif karşısında birçok tereddüitten sonra nihayet İngilizlerin talebini is'afa temayül etti ve binnetice Cemal Paşa, Cevad Paşa mevkilerini terk etti. O zamanlar vâridi hatırdır ki, Ali Rıza Paşa Hazretleri vukubulan bu tecavüzü eenebiyeye karşı heyeti umumiyesiyle belki bir kabine meselesi, bir tecavüz, bir taarruz meselesi yapardı. Fakat ekseriya olduğu gibi kabinelerimiz bâzı tevehhümata ve idarei maslahat politikasına daha çok ehemmiyet verdi ve düşman arzusunu is'af suretiyle meseleyi kapattı. Bunu mütaakıp idi ki, İngilizler zâhiren tatlı, bütün efkârı tatyibedecek bir tebliğde bulundular : İngiliz mümessili siyasisi Londra'daki Hariciye nezareti tarafından Hükümetimize bir tebliğde bulundu ve dedi ki; Yunanlılar da dâhil olmak üzere İtilâf kuvvetlerine karşı başlamış olan harekâtı tatil ediniz, ikincisi Türkiye'de Ermenilere karşı icra edilmekte bulunan katliamdan sarfınazar ediniz! İşte bu iki şeyi yaptığınız halde İstanbul size terk olunacaktır.

Fakat bu iki harekette bulunmadığınız takdirde sulh şeraiti fevkalâde fena olacaktır.

Efendiler! Bu teklif bittabi pek hainane ve gayrisamimî bir teklif idi. Çünkü, her iki teklif de hakikatte gayrivarit idi. Birincisi; Yunanlıların da dâhil olduğu itilâf hükümetlerine karşı hareket etmemek; taarruz etmemek, tecavüz etmemek, zaten böyle bir şey vâkı değildi. Vakıa Yunan cephesinde, İzmir cephesinde, silâhiyle ahzi mevki etmiş birtakım kuvvetler, millet kuvvetleri vardı. Fakat bu, devlet kuvveti, hükümet kuvveti, ordu kuvveti değildi. Belki Yunanlıların mütarekename ahkâmına mugayir insaniyete, bütün fezaile mugayir olarak vukubulmuş olan fecayie karşı vesaiti devletle sıyanetten mahrum olan milletimiz, bizatihî namusunu, şerefini muhafaza ve müdafaa edebilmek için silâha sarılmak mecburiyetinde kalmış idi. İtilâf devletleri bu mâsum ahali islâmiyenin sıyaneti vücutlarından bahsetmemişlerdi. Belki onların mevcudiyetlerine taarruz eden kuvvetin önüne set çekmemek lüzumundan bahsedilmişti. Diğer taraflarda dahi itilâf devletlerinden hiçbirine taarruz vukubulmakta değil idi. Binaenaleyh, bu teklif mahiyeti aslıyca itibariyle hakikatten uzaktı. Hükümet mevkiinde olan bir Hükümet bittabi bu teklifi yapabilecek kuvvete, kudrete, salâhiyete malik bulunmuyordu. Bu meselenin yegâne ve en katî sureti halli, itilâf devletleri tarafından Yunanlılara, hayatı islâmiyete ve şeref ve namusu millete taarruz edilmemeyi temin ettirmekten ibaretti. İkinci teklif ki, memleket dâhilinde katliam yapılmaması. Ermenilere karşı bu, gayrivarit idi. Memleketimiz cümlemizce malûmdur. Hangi kıtasında Ermenilere karşı katliam yapılmıştır. Veya yapılmaktadır. Harbi umuminin bidayeti safahatından bahsetmek istemem ve zaten itilâf devletlerinin de bahsettikleri bittabi mâziye aittir fazahat değildir. Bugün memleketimizde bu gibi fecayin icra edildiğini iddia ederek, bundan sarfınazar etmenizi taleb

ediyorlardı. Şüphe yok Ali Rıza Pş. kabinesinin bu tekâlif karşısında cevap vermiş olacağını kabul ediyoruz. Ancak yine Ali Rıza Pş. kabinesine mensubolan nazırlar kendi mensubinine, kendi memurlarına, kendi madunlarına İngilizlerin lâtif olan va'dini mukaddeme yaparak iki teklifini tamim etmiş ve binnetice bunlardan sarfı nazar edilmesini tamim etmiş idi. Bu muamele hiç şüphesiz ki, suiniyete makrûn değildir; fakat muamelenin tarzı ifasını bilemekten neşet etmiştir. Elbette Hükümet ricâlinin yaptığı bu tamimler ise düşmanlarcâ malûm olmuştur. Bunu tamim etmiş olmak bittabi teklifin hakikatini kabul etmek değildi. Bu kadar mümaşatkâr harekâta göre İngilizler tat-yibedilmemiştir. Biraz sonra Ali Rıza Pş. kabinesine Yunanlılar karşısında bulunan kuvvetlerin geriye çekilmesi talebi vukubulmuştur. Cümleden malûm (Milen) hattına çekilmek meselesi.. Artık Ali Rıza Pş. böyle bir teklifi gayrikabili icra gördüğünden ve belki başka sebeplerden dolayı bu tecavüzü lüzumu gibi izhar ederekten mevkiini terketti. İstifa etti.

Ali Rıza Pş. kabinesi 23 Mart 1336 günü istifanamesini verdi.

Mahiyetinin, kabineye ittifaka yakın bir ekseriyetle itimad etmiş olan Meclisi Mebusanın hürriyeti mesaisini ve kudreti teşriyesini iptal ve âmâli milliyenin tecelligâhı olan Meclisi Milliye her hangi bir suretle mukarreratı sulhiyemiz üzerinde haizi tesir olamayacak bir şekle ifrag eylemek olduğu vazihan anlaşılıyordu. Binaenaleyh bütün millet bu tecavüz karşısında, ve killilerinin haizî itimadı olan Ali Rıza Pş. kabinesinin istifasını kemali şiddetle ve memleketimizde pek nadir görülen bir vahdet ve galeyân ile protesto etti. Rikâbı Şahaneye ve Meclisi mebusana, Anadolu'nun en hüera köşelerinden protesto telgrafları keşide olundu. Düşmanların bütün mesaisi, esasatı sulhiyemizin takarrür edeceği esnada memleketimizi haricen ve dâhilen bir za'fı mutlak içinde bırakarak istedikleri her şeyi bize kabul ettirmek gayesini istihdaf edliyordu.

Şöyle ki:

İzmir meselesini mahallinde tetkik eyliyen ve Anadolu'nun menatıkı muhtelifesinde tetkik ve tahlil için seyahatler yapan bütün Amerikalı ve Avrupalı zevat ve heyat daima lehimizde efkâr ile meşbu olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Bu zevat ve heyat Avrupa ve Amerika efkârı umumiyesini milletimiz aleyhine lâyuad vesait ile tesmim ve tahrik eyliyen propagandalara tamamen galebe çalamamışlarsa da mukarreratı katiye sulhiyemizin tesbitini deruhde eden Sullı konferansı mehafili için az çok bir ehemmiyetle nazarı dikkate alınmaya şayan bir cereyan tevliidine muvaffak olmuşlardı. İşte menfaatlerini, türlü türlü tazyikat ile bü-

tün âlemi hariciyi aleyhimize tahris eylemekte gören bâzı mehafil ve anasır lehimizde inkişafa başliyan bu cereyanı temelinden yıkmak ve bütün âlemi haricinin milletimiz lehine tashihi zehabetmesine meydan vermemek için külliye kizbi mahz olan en son Ermeni kıtali saniasını tertip ve ilân eylediler. Ve zaten pek mahdud ve basit olan vesaiti tekziyemizi, gazetelerimizi de kaatilâne bir sansüre tâbi tutarak hiçbir vasıta ile cihan medeniyetine karşı müdafaai hukuk etmemize müsaade eylemediler ve bu suretle hukuku beşerin esasatı mukaddesesinden bulunan «Müdafaai nefis, hakkından da milletimizi külliyyen mahrum ederek efkâr ve temayülâtı cihanı harap memleketimiz ve mazlûm milletimiz aleyhinde yeniden pek müthiş ittihamat ile zehirlediler.

Milletimizin hariçteki mevkii şeref ve hukukunu gürütecek vesaitle efkârı umumiye cihan izlâl edildikten sonra iş dâhildeki idare makinamızı, Meclisi Mebusanımızı tezlil ve iptal ederek memleketimizi emsali görülmemiş bir salâhiyeti müstebidane ile bütün mesaili cihanı kendi keyiflerine göre halletmek istiyen Sulh konferansının mukarreratı zalımanesini kabule icbar eylemeye kaldı. İşte Ali Rıza Pş. kabinesi bu mânevra neticesinde ecebillerin eliyle ıskat edilmiş oldu.

Sâkit kabinenin muvakkaten ifayı vazife eylediği buhran günlerinde Ferid Paşanın Huzuru Şahaneye kabul edilerek saatlerce icrayı müzakerat eylemiş olmasına nazaran âmâli milliyeyi yıkacak muhalif bir kabinenin re'sikâra gelmesi mevzuubahsolduğunu zannetmek yanlış bir şey olmayacaktı. Böyle bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi neticesinde tehdâdüs edecek vaziyeti anlamak güç değildir.

Âmâli milliyenin yegâne tecelligâhı meşruu bulunan Meclisi Mebusanımızın kudreti teşriyesini tahkim sâdedinde sinei milletten nebean eden huruşu infial ve protestolar müsmir olmuş ve yeni kabinenin âmâli milliyeye muhaiif zevattan teşkiline mümaneat için Meclis Divanı Riyasetinin nezdi şahanede icrasına tevessül eylediği teşebbüsâtı teshil eylemiştir.

İşte Salih Pş. kabinesi bu serait altında teşekkül ederek ifayı vazifeye başlamıştı.

İngilizler bir taraftan mevkii hariciyemizi yeni katliam bühthanları ile sarsmaya, diğer taraftan da Kabineyi, Meclisi mebusanımızı mevkii faaliyetten ıskat suretiyle vaziyeti dâhiliyemizde vahim buhranlar ihdasına çalışarak tas-mim eyledikleri İstanbul işgalini sühuletie tat-bik edecek bir zemin ihzar ediyorlardı. Bunun bizim elimize geçebilen ilk delili, daha Ali Rıza Pş. kabinesinin ıskatını tas-mim eyledikleri sıralarda bir taraftan da İstanbul işgaline hazırlık olmak üzere Anadolu muhaberei telgrafiye şebekesi hakkında etüd yapmaları ve posta ve

Telgraf Müdürü Umumisini ziyaret ederek Anadolu telgraf merakizi hakkında tetkikatta bulunmaları, resmî telgraf haritalarını Müdüriyeti Umumiye'den talep ve ahzı ilemleridir.

İngilizler 12 Martta hututu telgrafiye'miz hakkında tekrar tettebbuatta bulunmuşlardır. Muhaberatı telgrafiye'nin katı için İstanbul'dan vukubulacak teşebbüsata karşı tedabiri lâzime'nin itti hazı Heyeti Temsiliye'ce nazarı dikkate alınmıştır. Dersaadet'ten alınan 11 Mart tarihli şifrede mevsuk bir membadan alınan malûmata atfen Dersaadet'teki rüfeka'mızın tevkif olunacağı zikrediliyordu. Aynı gün (Ankara'daki İngiliz mümessili Vitel'in Dersaadet'e hareket edeceği ve bade'ma şimendiferlerin işleme'yeceği) ihbar edilmiş ve filhakika (Vitel) ertesi gün Ankara'yı terk eylemişti.

Fransız mümessili (Duvazo) dahi hareket etmiş ve Konya civarındaki İtalyanların da Dersaadet'e hareketi haber alınmış olduğundan İstanbul hakkındaki suikastın alâimi bâriz bir surette mahsûs olmaya başlamış idi. Vaziyet tarafımızdan şu suretle mütalâa edilmiştir : «Düveli İtilâfiye bir yandan hututu telgrafiye'mizi tetkik ederken bir yandan da Anadolu'daki müteferrik zâbitlerini ve kuvvetlerini İstanbul'a celbediyorlar, aynı zamanda Anadolu'nun şimendifer münakalatını kat'a hazırlamıyorlar ve Meclisi Mebusanda hukuku milliyemizi müdafaa eden arkadaşlarımızı tevkif etmeyi tasmin ediyorlar. Bu vaziyete nazaran karîben vakayii fevkalâdeye intizar etmek lâzımgeliyor. Tahminimize göre İstanbul'da yeni bir vaziyet ihdas ederek Anadolu telgraf muhaberatına vaziyet edecekler, Meclisteki erkânı milliyeyi tevkif edilecekler. Kara ve denizden Anadolu muvasalasını katederek umumi bir mahiyette bir (Blocus) abluka ilân ve milletin galeyanı şedidi karşısında mevkii Sadarete getirmeye muvaffak olmadıkları Ferid Paşa Kabinesini bu suretle mevkii iktidara ısdad ile âmâl ve maksatlarını tatbik ve belki de menfi bir şekilde ihzar edilmekte bulunan şeraiti sulhiyeyi de Hükûmete tebliğ edecekler ve bu şiddetli tazyik altında ya Anadolu'nun inhilâlüne intizaren bu feci vaziyeti idame etmek veyahut İstanbul'da ve civarında teksif ettikleri İngiliz, Fransız, Yunan kıtaatıyla şimalden ve İzmir cephesindeki Yunan ordusuyla garıbtan, Adana'daki Fransız kuvvetiyle de cenuptan şimale taarruz ederek ve belki de bir kısım kuvvetlerle Karadeniz sahillerinden cenuba icrayı tesir ederek naili mak-sadolmak istiycekler.

İşte bu mütalâata istinaden her türlü tedabire tevessül ve İstanbul'daki rüfeka Anadolu'ya harekete teşvik edildi.

16 Mart sene 1336 saat 10 evvelde İstanbul telgrafçılarından (İsmi'ni şimdi söylemeyeceğim) sahibi hamiyet bir zatın Ankara'da Ziraat Mektebindeki merkeze verdiği bir servis, İstanbul işga-

linin kanlı bir surette başladığını ihbar eyledi. Yekdiğerini takiben İstanbul merkezinden, Harbiye telgrafhanesinden ve makina başındaki mütaaddit hamiyetli memurlardan muhtelif telgraf-lar alıyorduk. Saat 11 evv'-' kadar toplanan malûmatı derhal tamim ettik.

Bu saatten sonra artık İstanbul'la muhabere münkati olmuş ve istihzaratı fikriyemize nazaran payitahtın vaziyeti muhtemelesi ve Anadolu'nun vaziyeti nazarı dikkate alınarak tedabiri lâzime-ye tevessülün sırası gelmişti. Alınan başlıca mühim tedabir berveği âtidir :

A) İzmir cephesinin arkasını tehdideden Biga havalisindeki Anzavur harekâtına kuvvetli bir mesnet teşkil eyliyen ve ihtimalki İstanbul'dan Anadolu'ya vukubulacak Kuvayi itilâfiye sevkياتını temin ve himaye eyliyecek olan Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki İngiliz kıtaatının silâhtan tecridi.

B) İstanbul'da ecnebi tazyiki karşısında fe-veran edecek Anadolu efkârını tazyik ve tehdid-eylemek üzere İstanbul'dan ve Kilikya'dan vukuu melhuz düşman sevkياتı askeriyesine imkân bırakmamak ve Anadolu'nun nıkatı mühimmesini kuvvetli bir işgal ve istilâ tehlikesine mâruzi-yetten kurtarmak üzere Geyve ve Ulukışla civarlarında şimendifer hatlarının tahribi,

C) Telgraf merakizi İngilizlerin eline geçtiği için İstanbul'dan vukubulacak her hangi bir tebliğin meşru bir makamdan itası imkânı olamayacağından İngiliz tebligatıyla ezhani ahaliyi teşevvüsten vikâye için İstanbul ile muhaberatı telgrafiye'nin katı için makamâtı mülkiye ve askeriyeye tebligatı lâzime icrası. Tedabiri iptidaiyemiz meyanında mesaili maliyeye taallûk eden başlıca nıkatı da ihmal etmedik. Ezeümle Anadolu'da mevcut resmî, gayriresmî bilûmum müessesatı maliyenin ihtiva eylediği nakit veya nakit mukabili zikıymet eşya miktarlarını vilâyattan sorduk ve hiçbir müesseseden Derseadete para gönderilmemesi lüzumunu tamim eyledik. Diğer taraftan muhaberatı telgrafiye'nin kontrolü, sahil iskelelerinden ve dâhilden gelecek eşhasın tetkiki ve şüphelilerin takibi, postanelerde şüpheli mektupların küşadı gibi tedabiri lâzime itti haz ve icabedenlere icrayı tebligat olundu.

Bu suretle muhtelif vesaiti muhaberenin ve yahut maksadı tezvir ve ifsat ile Anadolu'ya sevkleri memul muzır eşhasın ahengi milliye ihlâl edebilecek faaliyetlerine imkân bırakılmamaya çalışıldı.

Derseadette vukubulan tevkifata mukabil rehine makamında olmak üzere Anadolu'daki düveli itilâfiye zâbitanının tevkifi de icabeyliyordu. Elde bulunanların tevkifini icabedenlere tebliğ eyledik.

İstanbul muhaberatı hakkında itti haz edilen tedabirin isabetini müsbit İngiliz teşebbüsâtı-

nin vukuu gecikmedi. 16 Mart 1336 saat 11 sora İstanbul Telgrafhanesi Ankara merkezine bir tebliği resmî vermek istiyordu, İstanbul merkezinde telgraf başında bir İngiliz zâbiti bulunuyor ve bütün Anadolu'ya bu tebliği neşretmeye çalışıyordu.

Bu beyanname, teşkilâtı milliye müteşebbislerini halk nazarında ittihatçılıkla ittiham ederek Anadolu'da bir nifak ve tefrika ihdas etmek ve İstanbul işgali fiilisini muvakkat göstererek hukuku hilâfet ve saltanata indirilen darbenin mahiyeti faciâsını tahrif eylemek ve binnetice bütün tecavüzatı milletimize tabîî telâkki ettirmek maksadiyle tertibolunduğu anlaşıyordu. Bu tebliğin imzası (Düveli itilâfiye mümessilleri) olarak verildi. Memleketimizdeki ahenk ve vahdeti ihlâl için zayıf kalbli bâzı insanları işgal ve tehdidedecek mahiyette bulunan bu tebliği resminin Anadolu merakızince alınmaması için tedabiri mümkünce ittihaz edildi. Bunu mütaakıp İngilizlerin tazyikiyle yazdırıldığında şüphe olmıyan Hükümetin (İstanbul işgalindeki mahiyeti muvakkatenin devamına sebebiyet vermemek üzere dahilî memlekette sükûnetin muhafazası lüzumunu) nâtik bir tebliği resmî İstanbul'dan Anadolu'ya verilmeye teşebbüs olunmuşsa da aynı mahzurdan dolayı tanimine müsaade olunmadı. İngilizler Anadolu efkârını avutmak üzere teşebbüs ettikleri işbu tebliği resmî oyununda muvaffak olamadıklarını görünce, Anadolu'nun İstanbul faciası karşısındaki vakar ve temkinini, azim ve celâdetini ihlâl için zehralût efkârı fesatkâranelerinin neşrine şimendifer telgraf hatlarını tavsit çaresine tevessül ettiler. Ankara istasyonundaki telgraf merkezinde şimendifer müstahdemininden bir İtalyanın İngiliz tebliği resmisinin fransızca bir suretini aldığı istihbar edilerek derdest ve elindeki telgrafname iptal olundu.

Anadolu'da sakin Ermenilerin ve Rumların evamiri Hükümete ve âmâli milliyeye muhalefetleri vukubulmadıkça her türlü tecavüzden masun ve tamamen mesut ve müreffeh bir hayata mazhariyetleri öteden beri kabul edilmiş bir esas idi. Kilikya ve havalisinde ve Şark hududumuz haricindeki resmî ve gayriresmî Ermeni kuvvetlerinin dindaş ve ırkdaşlarımıza karşı vukubulan tecavüzatı cinayetkâraneleri karşısında dahi memleketimizde yaşayan sâkin Ermenilerin her türlü taaruzdan masuniyetlerini temin eylemeyi pek mühim bir vazifei medeniye telâkki eyledik ve Anadolu'nun âlemi hârici ile temasının münkati olduğu bugünlerde menafii âliyei vataniyeyi istihdaf eyliyen tedabir meyanında Ermeni ahalinin muhafazai selâmeti lüzumunu bütün makamata bildirdik.

İşte İstanbul'un eenebi işgalinden bugüne kadar güzaran eden eyyamı ıstırapımız esnasında hiçbir devleti eenebiyenin himaye fiiliyesine

mazhar olmıyan Anadolu ermenilerinden hiçbir ferdin hattâ en basit bir surette mâruzu tecavüz olmaması bize her vesile ile isnadı cinayet eden ve hasaisi medeniyeyi tahtı inhisara alan entrikacı Avrupa'nın yüzlerini kızartacak ve milletimizin fitratın mütehalli olduğu şairi insanıyenin derecei ulviyetini ispat edecek pek mühim bir noktadır.

İstanbul işgalinin bugün memlekette tevli ettiği vaziyet, ittihaz eylediğimiz tedabiri muvakkate ile kabiliidame bir mahiyette olmayıp bu vaziyetin devamı takdirinde memleketteki idare makinasını salim bir esasa rapteylemek icabeyliyordu. Karşımızda hiçbir âhid ve kanun tanımayan ve bütün harekâtı kendi menafii mahsusalarından başka hiçbir kaydı insanî ve hukukî ile mukayyet görmiyen bir heyeti itilâfiye, başımızda hukuku vatani müdafaa, akteylediğimiz ahkâmı mütarekeyi tatbik, eenebi tecavüzatını tahdit için her türlü vesaitten tamamen mahrum, esir bir Hükümettir. Bunlardan birincisinin lâyiad tazyikatı, ikincisinin de esareti karşısında mercisiz, mütehayir ve muztarip bir millet!...

İstanbul faciasıyla Anadolu'da tebarüz eden vaziyet bu idi ve bu vaziyetin devamı takdirinde vatanımızda müthiş ve fecî bir anarşinin hükümran olması tabîî idi. İşte bu mülâhazat neticesinde katî bir karar vermek icabetti. Derhal icabeden makamâtı mülkiye ve askeriye ile görüşerek memleketin idaresini anarşiden kurtarmak üzere rüesayı mezkûrenin bizimle tevhidî harekât etmesi teklif edildi. Bu teklif kemali samimiyetle her tarafça hüsnükabule mazhar oldu.

İşgal neticesinde hâsıl olan vaziyeti fevkalâdenin icabatı müstacelesini teemmül ve tatbika çalışmakla beraber İstanbul işgalinden mütevellit teessürat ve ıstırapımız bütün cihanın beşeriyeti münevveresine ve bütün âlemi islâma bir beyannamei mahsusla iblâğ olundu. Düveli İtilâfiye mümessilleri ve bitaraf Hükümet nezdinde protesto edildi. Bütün millet de protestoya iştirak eyledi.

İstanbul vaziyetine dair malûmat alacak muhtemet menabiden mahrum idik.

18 - 19 Mart 1336 gecesi ilk defa temas edildi ve cümlece malûm olmuş bulunan hususata kesbi ittıla edildi. Bu meyanda : Meclisi Mebusanın işbu tecavüz karşısında tatili müzakerat eylediği anlaşıldı.

Bunun üzerine 19 Mart 1336 tarihinde :

Makamı hilâfet ve saltanatın mâsuniyeti istiklâlini, istiklâli millî ve millî hudutlarımız dâhilinde imkânı hayat bahşedecek bir sulhu temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir Meclisin Ankara'da içtimâ lüzumuna milletin nazarı dikkatini celbetmek hususundaki vazifei millîye ve vataniyemizi de ifa ettik.

İstanbul işgali, şekil ve mahiyeti itibariyle Osmanlı Devletinin hâkimiyetini esasından ıskat etmek ve milletin esaret ve zilleti bir emrivaki olarak telâkki etmesine yol açmak hedeflerine müteveccih bir harekettir. Çünkü İstanbul'da doğrudan doğruya kuvayı Devlete vaziyed edilmiştir. Şöyle ki; evvelâ Meclisi Mebusan cebren ıskat edilmiştir. Şu halde kuvvei teşriye mevcut değildir.

Saniyen; kuvvei ieraiye esareti siyasiye altına konulmuştur çünkü; her kim olursa olsun ecnebi kanununa tebaan muhakeme olunabileceği ilân olunmuş, bütün muhaberat ve muvasalatı tahtı murakabeye alınmış, müdafaai nefse ait teşkilâtı doğrudan doğruya iptal edilmiş ve mütecavizlerin tamamen tahtı tâbiyetine sokulmuştur. Binaenaleyh bu zelilâne vaziyeti terviğ ve kabul etmiş olan Ferid Paşa Hükümeti, istiklâlîne pek şedit ve pek samimane merbut olan milletle arasındaki her türlü revabit ve münasebatı bittabi zayi etmiş ve millet aleyhinde düşmanla bilitifak hareket etmekte bulunmuştur.

Salisen: Devlet halinde müteşekkil bir cemiyeti beşeriyenin teşkilâtı esasiyesinde kuvvei adliye istiklâlinin ehemmiyeti müstağnii izahıdır. Milletlerin hakkı kazası istiklâlinin birinci şartıdır. Kuvvei adliyesi müstakil olmıyan bir milletin Devlet halinde mevcudiyeti kabul olunamaz. Halbuki İstanbul'da efradı ahali arasında hiçbir cürmü kanuni ile maznun veya müttehem olmadıkları halde yüzlerce eşhasın tevkifine devam olunması Düveli itilâfiyenin noktai nazarlarına muhalif söz söylemek bile cürüm telâkki olunarak Kurunu Vustanın teamülâtı harbiyesi şeklinde teavüzata bulunulması kuvvei adliyenin hükmen sâkit olduğunu göstermiştir.

Şu halde millet bugün yedi yüz seneden beri kemali şân ve şevketle muhafaza ve müdafaai ettiği istiklâl ve mevcudiyetinin bakası için İstanbul hâdisesinin vücuda getirdiği vaziyeti hukukiyeyi tamir etmek ıstırarındadır ve bunda o kadar isticai edilmelidir ki, temadi edilecek bir fâsulai hâkimiyetin maazallah inhilâlî tamını müeddi olmak suretiyle düşmanlarımızın tasavvuratını fiilen tesis etmesine imkân kalsın. Binaenaleyh her şeyden evvel müdafaai hukuk ve mevcudiyete kabiliyetli bir millet halinde beynelmilel hukuk ve vazâifine hürmet olunmasını talebedebilecek teşkilâtı medeniye ve esasiye ile henüz yaşamakta olduğumuzun bütün cihana bu defa daha büyük bir kuvvet ve metanetle ilânı ihtiyacındayız. Bunun için de inhilâl eden teşkilâtı esasiyemizin bıraktığı boşluğu derhal doldurmak zaruretindeyiz.

İşte; vaziyeti esasiye ve hukukiyemizin tevlihdettiği bu lüzum ve zaruret üzerinedir ki, hâkimiyeti milliyenin her şeyden evvel tecellisi maksadiyle Meclisi Âliniz salâhiyeti fevkalâde ile içtima etmiştir. İntihabatın kemali isticai ve hararetle icrası, vaziyeti hukukiyemizin bil-

ûmum milletçe de aynı kanaatler dairesinde idrak ve ihata olunduğunu ve Meclisi Âlinizin şekil ve mahiyetinin, iradei milliyeye samimiyetle, kuvvetle müstenit bulunduğunu göstermiştir.

Meclisinizde temessül ve tecelli eden kudreti milliyemiz makamı hilâfet ve saltanatı ecnebi tazyikatından kurtaracak ve Devleti Osmaniye'yi inhilâl ve esareten tahlis edecek tedabiri ittihaz edilecektir ve istiklâlî tammesi şart olan makamı hilâfete merbutiyeti viedaniyeleriyle müftehir ve müteselli olan âlemi İslâmiyet, ile yaşamak kabiliyetini nefsinde gören bir milletin esir olamayacağına kanaatle harekâtımızı hatve, hatve takibeden bütün cihamı medeniyet ve insaniyet sizlere zahîr olacaktır. (Hararetli alkışlar) İstanbul faciasını takibeden günlerden şimdiye kadar heyeti temsiliyemiz millet arasındaki rabitai vahdet ve tesanüdü muhafaza etti. Kavanini Osmaniye'nin meriyetini temin eyledi. Faaliyetten sâkit olan kuvayı umumiyei Devletin fıkdanını hissettirmemeye çalıştı. Binaenaleyh emniyeti umumiye'yi sıyanet ve müdafaai eylemiş olmakla vazifesini bihakkin ifa ettiğine kaildir. Bu dakikadan itibaren yedi yüz senelik bir hayatı azamet ve şevketten sonra girivei inkırazın kenarında henüz ayakta durabilen Osmanlı milletin âkibetinden mesuliyet, heyeti muhteremenizin saiki faaliyeti olacaktır.

Dâvamızın meşruiyeti ve bütün milel ve akvamın insaniyet ve adaletten nasibedar olduğuna kaani olduğumuz yüreklerinin bizimle müsterek ve bize daima muin ve zahîr bulunduğuna itminanı tamımız, muvaffakiyet ümitlerimizin kalblerimizde bir lâhzai tereddüde bile duçar olmamasını temin edecek nihayetsiz kuvvetlerdir, hususiyle Cenâbı Hak daima bizimledir. (Âmin, âmin sadaları)

Vermek istediğim tafsilât bundan ibarettir.

3. — TEKLİFLER

1. — *Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşanın teşkilâtı Hükümet hakkında teklifi (1/1)*

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) — Şimdi müsaade buyurursanız bu dakikadan itibaren takibolunması lâzımgelen bâzı noktai nazarları arz edeceğim ve mazbut olan bu nıkâtı nazarı müsaade buyurulursa aynen okuyacağım:

«Bugünkü müşkül vaziyet içinde vatani tehlike inhilâl ve izmihlâlden kurtarmak için ittihazı lâzımgelen tedabir bittabi Heyeti Muhteremelerine aidolacaktır. Ancak bu hususta da kendi tetkikat ve malûmatımıza istinadeden kanaatlerimizi Meclisi Âlinize arz etmeyi faideli addetmekteyiz. Gerek hukuku esasiye kavaidine gerek tarihteki emsali adideye ve gerek zamanımızda aynı şeraiti elîme içinde mâruzu inhidam kalmış olan milletlerin teşkil ettiği ibreti müessireye nazaran memleketi inkisam ve inhilâlden kurtarmak için derhal Kuvayı Umumiyei